2- KITÂBU'L-ILM (ILIM KITABI)

1- Ilmin Fazîleti Ve Yüce Allah'in Su Kavilleri Babi:
"... Allah içinizde îmân etmis olanlarla (bilhassa) kendilerine ilim verilmis bulunanlarin derecelerini yükseltir. Allah ne yaparsaniz hakkiyle haberdârdir" (el-Mucâdîle: 58/12); *"Rabb'im benim ilmimi artir!"* (Tâhâ: 20/114)
2- Konusmasiyle Mesgul Bulunurken Kendisinden Bir Ilim Soruldugunda, KonusmasiniTamamladiktan Sonra Suâl Sorana Cevâb Veren Kimse Babi
3- Ilme Delâlet Eden Bir Konusmada Sesini Yükselten Kimse Babi
4- Muhaddisin Haddesenâ Yâhud Ahbaranâ Ve Enbeenâ Sözleri Babi
5- Imâmin, Kendi Maiyyetindekilere Karsi, Onlardaki Bilgiyi Imtihan Etmek Için Ortaya Suâl Atmasi Babi
6- Ilim Hakkinda Gelen Sözler Ve Yüce Allah'in: *"Rabb'im! Ilmimi artir! de"* (Tâhâ: 20/114) Kavli Babi
7- Muhaddisin Huzurunda Okumak Ve Ona Arz Etmenin Hükmünü Beyân Babi
8- Munâvele Hakkinda Zikrolunan Sözler Ile Ilim Ehlinin, Ilmi Diger Beldelere Yazip Göndermeleri Babi
9- Meclis Hududunun Nihayete Erecegi Bir Yerde Oturan Kimse Ile Ilim Halkasinda Bir Yarik Görüp Hemen Orada Oturuveren Kimse Babi
10- Peygamber(S)'in: *"Benden kendisine teblig ulastirilanlarin bâzisi bizzat isitenden daha iyi belleyicidir"* Kavli Babi
11- Ilim Ögrenmek, Söz Söylemekten Ve Amel Etmekten Öncedir Bâbi
12- Peygamber(S)'in Kendi Sahâbîlerine Va'z Ve Nasihat Etmek Ve Ilim Ögretmek Hususunda Bikkinlik Getirip Uzaklasmasinlar Diye Hâllerini Gözetir Oldugu Babi
13- Ilim Ehli Için Belli Günler Ayiran Kimse Babi
14- Bâb: "Allah her kimin hayrini isterse ona dîn hususunda büyük bir anlayis verir".
15- Ilimde Ince Anlayis (in Fazileti) Babi
16- Ilimde Ve Hikmette Gibta Etmek Babi
17- Mûsâ Aleyhi's-Selâmin Deniz (Sâhilin)de Hizir'a Gitmesi Ile Yüce Allah'in: *"Musa ona: Sana ögretilen ilimden bana da ögretmen için sana tâbi' olayim mi? dedi"* (el-Kehf: 18/66) Kavli Babi
18- Peygamber(S)'in *"Yâ Allah, ona Kitâb'i ögret"* Kavli Babi
19- Küçügün Hadîs Isitip Yüklenmesi Ne Zaman Sahîh Olur?
20- Ilim Aramak Için Sefere Çikmak Babi
21- Ilim Ögrenen Ve Baskalarina Ögreten Kimsenin Fazileti Babi
22- Ilmin Kaldirilmasi Ve Cehaletin Meydan Alip Yayilmasi Babi
23- Ilmin Fazileti Babi
24- Kendisi Bir Hayvan Veya Diger Bir Binek Üzerinde Dururken Suâl Soranlara Fetva Ve Cevâb Vermek Babi
25- Fetvâ (Talebine) El Ve Bas Isaretleriyle Cevâb Veren Kimse Babi
26- Peygamber(S)'in Abdu'l-Kays Hey'etini, Îmâni Ve Ilmi Belleyip Ezberlemeleri Ve Bunu Arkalarindaki Kimselere Haber Vermeleri Üzerine Tesvik Eylemesi Babi
27- (Bir Sahsa) Vâki' Olan Bir Mes'eleyi Sormak Için Sefer Etmek Ve Ehline De Ögretmek Babi
28- Ilim (Edinmek) Hususunda Nevbetlesmek Babi
29- Ögüt Verme Ve Ögretme Sirasinda Hoslanmadigi Bir Sey Gördügü Zaman Öfkelenmek Babi
30- Imâmin Yâhud Muhaddisin Huzurunda Önünde Iki Dizi Üzerine Çöken Kimse Babi
31- Anlasilmasi Için Sözü Üç Defa Tekrar Eden Kimse Babi
32- Kisinin Kendi Tasarrufunda Bulunan Disi Hizmetçisine Ve Ehline Ilim Ögretmesi Babi

33- Imâmin Kadinlara Va'z Vermesi Ve Onlara Ilim Ögretmesi Babi
34- Hadîs Ögrenmeyi Siddetle Arzu Etmek Babi
35- Ilim Nasil Kabz Olunacak Bâbi
36- Bâb: Ilim (Ögretmek)de Sirf Kadinlar Için Gün Tâ'yîn Edilir Mi?
37- Birsey Isitip De Anlayamayan Kimsenin, O Seyi Ögrenmek Için Isittigi Zâta Tekrar Müracaat Etmesi Babi
38- Bâb: *"Hâzir bulunup sâhid olanlar gaaib olanlara ilmi teblig etsin"*. Bunu Ibn Abbâs, Peygamber(S)'den söyledi .
39- Peygamber (S) Üzerine Yalan Söyleyen Kimsenin Günâhi Babi
40- Ilmin Yazilmasi Babi
41- Geceleyin Ilim Ögretmek Ve Va'z Etmek Babi
42- Ilim Ugrunda Gece Uyanik Kalip Sohbet Ve Lâkirdi Eylemek Babi
43- Ilmi Hifz Edip Bellemek Babi
44- Alimler(in Söyleyecekleri Seyler) Için Susup Dinlemek Babi
45- Insanlarin En Âlimi Hangisidir? Diye Soruldugu Zaman Âlim Kisiye Müstehâb Olan Sey, Ilmi Allah'a Dayandirmasidir Babi
46- Kendisi Ayakta Iken Oturmakta Olan Bir Âlime Suâl Soran Kimse Babi
47- Haccda Küçük Taslari (Cemreleri) Atma Sirasinda Suâl Ve Cevâb Babi
48- Yüce Allah'in: *"Sana ruhu sorarlar. De ki: Ruh Rabb'imm emrindendir. Size az bir ilimden baskasi verilmemistir"* (el-Isrâ: 17/85) Kavli Babi
49- Bâzi Insanlarin Anlayislarinin Kisa Olmasi Ve Terkten Daha Siddetli Bir Hâle Düsmeleri Endîsesinden Dolayi Üstün Kilinmis Bâzi Seyleri Yapmayi Yâhud Ilân Etmeyi Terkeden Kimse Babi
50- Anlayamamalarindan (Hoslanmadigi Ve Bu Yüzden Aktarilmasini Hosgörmedigi Için) Ilmi, Bir Topluluktan Baska Bir Topluluga Tahsis Eden Kimse Babi
51- Ilim (Ögrenip Ögretmek)de Haya Babi
52- Âlime Bizzat Kendisi Bir Sey Sormaktan Utanip da Sorma Isini Baskasina Emreden Kimse Babi
53- Mescid Içinde Ilim Takrir Etmek Ve Herhangi Bir Suâlin Cevâbini Zikretmek Babi
54- Suâl Soran Sahsa, Sordugu Seyden Fazlasiyla Cevâb Veren Kimse Babi

Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle

2- KITÂBU'L-ILM (ILIM KITABI)[1]

1- Ilmin Fazîleti Ve Yüce Allah'in Su Kavilleri Babi:
***"... Allah içinizde îmân etmis olanlarla (bilhassa) kendilerine ilim verilmis bulunanlarin derecelerini yükseltir. Allah ne yaparsaniz hakkiyle haberdârdir"* (el-Mucâdîle: 58/12); *"Rabb'im benim ilmimi artir!"* (Tâhâ: 20/114)[2]**

2- Konusmasiyle Mesgul Bulunurken Kendisinden Bir Ilim Soruldugunda, KonusmasiniTamamladiktan Sonra Suâl Sorana Cevâb Veren Kimse Babi

l- Bize Muhammed ibn Sinan (223) tahdîs edip söyle dedi: Bize Fuleyh (168) tahdîs etti. H ve keza bana Ibrahim ibnu'l-Munzir (226) tahdîs edip söyle dedi: Bize Muhammed ibn Fuleyh (197) tahdîs edip söyle dedi: Bana babam tahdîs edip söyle dedi: Bana Hilâl ibn Aliyy, Ata ibn Yesâr (94)'dan, o da Ebû Hureyre'den tahdîs etti. Ebû Hureyre (R) söyle demistir:

Meclisin birinde Peygamber (S) huzûrundakilere söz söylerken ansizin bir bedevi gelip: Kiyamet ne zamandir? diye sordu. Rasûlullah konusmasina devam etti. Oradakilerin kimi: Bedevî'nin ne dedigini isitti, amma suâlinden hoslanmadi dedi; kimi de: Belki isitmedi diye hükmetti. Nihayet Rasûlullah sözünü bitirince: *"O kiyameti soran nerede?"* diye, yânî bunun gibi bir lâfizla suâl etti. Bedevî:
- Iste ben yâ Rasûlallah, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah:
- *Emânet zayi' edildigi vakit kiyameti bekle*, buyurdu. Yine bedevî:
- Emâneti zayi' etmek nasil olur? diye tekrar sorunca, Rasûlullah:
- *Is, ehli olmayana yöneltilip dayandirildigi zaman kiyameti bekle*, buyurdu[3].

3- Ilme Delâlet Eden Bir Konusmada Sesini Yükselten Kimse Babi

2-.....Bize Ebû Avâne, Ebû Bisr (123-5)'den; o da Yûsuf ibn Mâhek (63-7)'den; o da Abdullah ibn Amr(R)'dan tahdîs etti. O söyle demistir: Gittigimiz yolculuklarin birinde Peygamber (S) geride kalmisti da sonra bize yetismis idi. O sirada namaz vakti girmisti. Biz de abdest aliyorduk. Ayaklarimizi, mesh eder gibi, az su ile yikamaga basladik. Peygamber bu hâli görünce en yüksek sesiyle iki yâhud üç kerre: *"Cehennem'de yanacak ökçelere yazik!"* diye nida etti[4].

4- Muhaddisin Haddesenâ Yâhud Ahbaranâ Ve Enbeenâ Sözleri Babi[5]

Bize Humeydî (219): Sufyân ibn Uyeyne(198)'nin nazarinda Haddesenâ, Ahbaranâ, Enbeenâ ve Semi'tu bir ma'nâya idi, dedi. Abdullah ibn Mes'ûd da: Rasûlullah (S) sâdik ve masdûk oldugu hâlde Haddesenâ(= Bize tahdîs etti) demistir. Sakîk da Abdullah ibn Mes'ûd'dan söyledi ki, kendisi: Ben Peygamber'den bir söz isittim, demistir. Huzeyfe ibn Yemân (36) da: Rasûlullah (S) bize iki hadîs tahdîs etti, demistir.[6] Ve Ebu'l-Âliye (190) dedi ki: Ibn Abbâs'tan: o da Peygamber'den; O da Rabb'indan rivayet etmekte oldugu hadîsde... Enes ibn Mâlik de: Peyamber(S)'den; O da azîz ve celîl olan Rabb'indan rivayet ederek... dedi. Ebû Hureyre de: Peygamber'den; o da azîz ve celîl olan Rabb'mizdan rivayet ederek... buyurdu, dedi.[7]

3- Bize Kuteybe (240) tahdîs etti. Bize Ismâîl ibn Ca'fer (180) Abdullah ibn Dînâr (127)'dan; o da Ibn Umer (R-73)'den tahdîs etti. O söyle demistir: Rasûlullah (S): *"Agaçlarin içinden bir nevi' vardir ki, yapragi düsmez. O agaç (kâmil) müslümânin benzeridir. Onun ne oldugunu bana tahdîs edin (-söyleyin)"* buyurdu. Orada bulunan-lar vâdîlerdeki agaçlan saymaga daldilar. Abdullah ibn Umer dedi ki: Bunun hurma agaci oldugu hatirima geldi, fakat (söylemege) utandim. Ondan sonra: Yâ Rasûlallah, onun ne agaci oldugunu bize tahdîs et (=söyle), dediler. Rasûlullah: *"Hurma agacidir"* cevâbini verdi[8].

5- Imâmin, Kendi Maiyyetindekilere Karsi, Onlardaki Bilgiyi Imtihan Etmek Için Ortaya Suâl Atmasi Babi

4-.....Bize Abdullah ibn Dînâr, Abdullah ibn Umer (R)'den tahdîs etti. Peygamber (S): *"Agaçlarin içinden bir nevi' vardir ki yapragi düsmez. O agaç müslümânin benzeridir. Onun ne oldugunu bana söyleyin"* buyurdu. Orada bulunan insanlar vâdîlerdeki agaçlari saymaga daldilar. Abdullah ibn Umer dedi ki: Bunun hurma agaci oldugu hatirima geldi, fakat ben söylemege utandim. Ondan sonra sahâbîler: Yâ Rasûlallah, onun ne agaci oldugunu bize söyle! dediler. Rasûlullah: *"Hurma agacidir!"* buyurdu[9].

6- Ilim Hakkinda Gelen Sözler Ve Yüce Allah'in: *"Rabb'im! Ilmimi artir! de"* (Tâhâ: 20/114) Kavli Babi

7- Muhaddisin Huzurunda Okumak Ve Ona Arz Etmenin Hükmünü Beyân Babi[10]

Ve Hasen Basrî, Sufyân es-Sevrî, Imâm Mâlik muhaddisin huzurunda okumayi (ondan nakletmenin sahîhligi hususunda) caiz gördüler. Ve bâzilari âlimin huzurunda (kendisinden nakledebilmek için) ona karsi okumanin caiz olduguna, Dimâm ibn Salebe hadîsini delîl olarak ileri sürdü: Dimâm, Peygamber(S)'e: "Namazlari kilmamizi sana Allah mi emretti?" diye sormustu da, Peygamber de ona: *"Evet"* diye ikrar etmisti. Bu hadîsi delîl getirenler: Iste bu. Peygamberdin huzurunda ona karsi okumaktir. Müteakiben Dimâm, Peygamber'den sorup ögrendiklerini kendi kavmine haber verdi, onlar da bunu caiz görüp, verdigi haberi kabul ettiler.
Imâm Mâlik de bir hakki i'tirâf edenin ikrari, yazilmis bulunan mektûbla ihticâc etti ki, o mektûb, hakki ikrar edenlere karsi okunur; onlar da, bu, sâdece karsilarinda kiraat suretiyle okundugu hâlde "Fûlan bizleri ishâd etti" derler[11]. Keza Kur'ân okutucu muallimin huzurunda okunur da, okuyan kimse "Beni fulân okuttu" der. Bize Muhammed ibn Selâm tahdîs etti. Bize Vâsitli Muhammed ibn Hasen, Avf el-A'râbi den; o da Hasen Basrî'den tahdîs etti ki, o: "Âlim huzurunda okumakta bir be's yoktur" demistir. Ve bize Muhammed ibn Yûsuf el-Firabrî haber verdi. Ve bize Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî tahdîs edip söyle dedi: Bize Ubeydullah ibnu Musa, Sufyân es-Sevri'den tahdîs etti ki, Sufyân: "Okuyanin (onu rivayet ederken): Bana fulân tahdîs etti demesinde be's yoktur" demistir. Müellif Buhârî: Ve ben Ebû Âsim(212)'dan isittim ki, o Imâm Mâlik'ten ve Sufyân es-Sevri'den olmak üzere: Alimin huzurunda okumak ile âlimin okumasi müsavidir diyordu, dedi[12]

5- Bize Abdullah ibn Yûsuf tahdîs edip söyle dedi: Bize Leys ibn Sa'd, Saîd el-Makburî'den; o da Serik ibn Abdillah ibn Ebî Nemîr'den tahdîs etti ki, o da Enes ibn Mâlik (R)'ten söyle derken isitmistir: Peygamber (S) ile birlikte oturdugumuz sirada deve üstünde bir kimse gelip, devesini mescide çökerttikten sonra bagladi. Ondan sonra:
- Hanginiz Muhammed'dir? diye sordu. Peygamber sahâbîleri arasinda dayanmis oturuyordu:
- Iste, dayanmis olan su beyaz kimsedir, dedik. O zât:
- Ey Abdu'l-Muttalib'in oglu! diye hitâb etti. Peygamber:
- *Seni dinliyorum*, buyurdu. O zât:
- Ben sana bâzi seyler soracagim, amma soracaklarim pek agirdir; gönlün benden incinmesin, dedi.
Peygamber:
- *Aklina geleni sor*, buyurdu. O zât:
- Senin ve senden evvelkilerin Rabb'i askina (söyle), bütün insanlara seni Allah mi gönderdi? dedi.
Peygamber:
- *Yâ Allah, evet*, buyurdu. O zât:
- Allah askina (söyle), bir gün bir gece içinde bes vakit namaz kilmamizi sana Allah mi emretti? dedi.
- *Yâ Allah, evet*, buyurdu.
- Allah askina (söyle), senenin su ma'lûm ayinda oruç tutmamizi sana Allah mi emretti? dedi.
- *Yâ Allah, evet*, buyurdu.
- Allah askina su sadakayi zenginlerimizden alip da fakirlerimize dagitmayi sana Allah mi emretti? dedi.
Peygamber:
- *Yâ Allah, evet*, buyurunca, o zât:
- Sen ne getirdin ise ben ona îmân ettim. Kavmimin geride kalanlarina da elçi benim. Ben, Sa'd ibn Bekr ogullari'nin kardesi Dimâm ibn Sa'lebe'yim, dedi.[13]

Bu hadîsi Musa ile Alî ibnu Abdilhamîd de Süleyman'dan; o da Sâbit'ten; o da Enes'ten; o da Peygamber'den olmak üzere böyle rivayet etmislerdir.
Bu hadîsi Musa ibn Ismâîl ile Alî ibn Abdilhamîd (222) Süleyman ibnu'l-Mugîre (150)'den; o da Sabit el-Bunânî (123)'den; o da Enes'ten; o da Peygamber'den olmak üzere bu sekilde rivayet ettiler.

8- Munâvele Hakkinda Zikrolunan Sözler Ile Ilim Ehlinin, Ilmi Diger Beldelere Yazip Göndermeleri Babi

Enes: Usmân Mushaflari yazdirdi da müteakiben bunlari diger sehirlere gönderdi, dedi. Abdullah ibn Umer ibn Âsim (171), Yahya ibn Saîd ve Imâm Mâlik, bu yazip gönderme isini caiz gördüler. Hicâzlilar'in bâzisi da munâvelenin câizligi hususuna Peygamber'in su hadîsini delîl getirdiler: Peygamber, bir müfrezenin kumandani için bir emirname yazip eline verdi ve: *"Bu mektubu ancak su, su yere ulastigin vakit oku!"* diye emretti. Kumandan o yere ulasinca mektubu açip maiyyetindekilere karsi okudu da, böylece Peygamber'in yazili emrini onlara haber verdi.[14]

6-.....Abdullah ibn Abbâs (R) söyle haber vermistir: Rasûlullah (S) bir adama bir mektûb verip Bahreyn büyügüne teslîm etmesini emretti. Bahreyn'in büyügü mektubu Kisrâ'ya ulastirdi. Kisrâ onu okuyunca yirtti. (Arada râvî olan Muhammed ibn Sihâb) dedi ki: Zannederim ki Saîd ibn Müseyyeb'den isittim, söyle dedi: Rasûlullah, Kisrâ ile kavmine *"Parça parça olsunlar"* diye beddua etti.[15]

7-..... Bize Su'be, Katâde'den; o da Enes ibn Mâlik(R)'den haber verdi, o söyle demistir:Peygamber (S) bir mektûb yazdirdi yâhud yazdirmak istedi. Kendisine: Onlar (yânî Rûm'dan, Acem'den muhâtab olanlar) bir mektubu mühürlü olmadikça okumazlar, denildi. Bunun üzerine gümüsten bir mühür edindi ki, naksi "Muhammed Rasûlullah" idi. Bu mührün Peygamber'in elindeki beyazligi hâlâ gözümün önündedir.
Su'be dedi ki: Ben Katâde'ye, onun naksi "Muhammed Rasûlullah" diyen kimdir? diye sordum. Katâde: Enes'tir, dedi[16].

9- Meclis Hududunun Nihayete Erecegi Bir Yerde Oturan Kimse Ile Ilim Halkasinda Bir Yarik Görüp Hemen Orada Oturuveren Kimse Babi

8-..... Ebû Vâkid el-Leysî (R-68) söyle demistir: Rasûlullah (S), huzurunda sahâbîleri oldugu hâlde mescidde otururken, karsidan üç kisi geldi. Ikisi Rasûlullah'a dogru yöneldi; birisi de gitti. Râvî dedi ki: Bu iki kimse Rasûlullah'in huzurunda durdu. Bilâhare bu ikiden biri halkada bir aralik bularak, oracikta oturdu. Digeri ise, oradaki cemâatin arkasinda bir yere oturdu. Üçüncüye gelince, arkasini dönüp gitti. Rasûlullah mesgul oldugu konusmayi bitirince, söyle buyurdu:
"Bu üç kisinin hâlini size haber vereyim mi? Içlerinden biri Allah'a sigindi, Allah da onu barindirdi. Digeri (sikinti vermekten) utandi, Allah da ondan haya etti. Öteki ise (bu meclisten) yüz çevirdi, Allah da ondan yüz çevirdi"[17].

10- Peygamber(S)'in: *"Benden kendisine teblig ulastirilanlarin bâzisi bizzat isitenden daha iyi belleyicidir"* Kavli Babi[18]

9-.....Ebû Bekre (R) Peygamber'! zikrederken söyle demistir:
Rasûlullah (veda haccinda) devesi üzerinde oturdu. Devenin dizginini bir adam tutuyordu.

- *Bu gün hangi gündür?* dedi.
Biz sükût ettik; o derecede ki, baska bir isim ile isimlendirecek zannettik;
- *Kurbân günü degil mi?* buyurdu.
- Evet, dedik.
Sonra:
- *Bu ay hangi aydir?* diye sordu.
Yine sükût ettik; o derecede ki isminden baska bir isim ile isimlendirecek zannettik.
- *Zu'l-hicce degil mi?* buyurdu.
- Evet, dedik.
Bunun üzerine söyle buyurdu:
- *"Kanlariniz, mallariniz, irzlariniz bu belde içinde, bu ayda, bu günün harâmligi kadar birbirinize haramdir. Burada hâzir bulunanlariniz, burada bulunmayanlara (yânî müstakbel nesillere) bunu teblig etsin. Olabilir ki, hâzir olan kimse, bunu daha iyi anlar bir kimseye teblig etmis olur"*[19]

11- Ilim Ögrenmek, Söz Söylemekten Ve Amel Etmekten Öncedir Bâbi

Çünkü Yüce Allah: *"Allah'tan baska hiçbir tanri yoktur hakikatini bil..."* (Muhammed: 47/19) buyurup, bunda evvelâ bilmek .emriyle basladi[20]. *"Âlimler, ancak ilim mîrâsi birakan peygamberlere vâris olanlardir. Bu ilim mirasini alan, bol ve kâmil bir nasîb almistir"*[21]. Ve "*Her kim ilim arayarak bir yola girerse Allah da ona, cennette ulastiracak yolu kolaylastirir"*[22]. Ve zikri ulu olan Allah söyle buyurdu: *"... Allah'tan, kullari içinde, ancak âlimler korkar"* (Fâtir, 35/28). Ve keza: *"Iste misâller; biz onlari insanlar için getiriyoruz. Âlim olanlardan baskasi onlari anlamaz"* (el-Ankebût: 29/43): *"Eger biz isitir yâhud düsünür insanlar olsaydik, su çilgin cehennem yarani içinde bulunmazdik, dediler"* (el-Mülk: 67/10) buyurdu. Ve keza: *"De ki: Bilenlerle bilmeyenler musâvî olur mu?..."* (ez-Zümer: 39/9) buyurdu[23]. Peygamber (S) de: *"Allah her kimin hayrini isterse ona dîn hususunda büyük anlayis verir"*; *"ilim, ancak ögrenmekledir"* buyurdu[24]. Ebû Zerr de ensesini göstererek söyle demistir: "(Beni öldürmek için) kilici suraya koysaniz, ben de Rasûlullah'tan isitmis olacagim bir sözü siz isinizi tamamlayincaya kadar infaz edebilecegimi, yânî i'lân edebilecegimi bilsem yine infaz ederim"[25]. Ibn Abbâs da: *"Rabbaniler olunuz"* (Âli imrân: 3/79) demek, halimler ve fakîhler olunuz demektir, dedi. Ve: Rabbani, insanlar üzerinde ilim ile siyâset icra eden ve büyük ilimden evvel küçük bilgilerle terbiye eyleyen kimseye denilir[26].

12- Peygamber(S)'in Kendi Sahâbîlerine Va'z Ve Nasihat Etmek Ve Ilim Ögretmek Hususunda Bikkinlik Getirip Uzaklasmasinlar Diye Hâllerini Gözetir Oldugu Babi

10-..... Ibn Mes'ûd (R) söyle demistir: Peygamber (S), va'z ve nasihat hususunda bize bikkinlik gelmesin diye hâlimize bakip günler içinde vakitler kollardi.

11-.....Bize Su'be tahdîs edip söyle dedi: Bana Ebu't-Teyyâh (128), Enes'ten tahdîs etti ki, Peygamber (S): *"Kolaylastirin, zorlastirmaym; müjdeleyin nefret ettirmeyin"* buyurmustur[27].

13- Ilim Ehli Için Belli Günler Ayiran Kimse Babi

12-..... Ebû Vâil söyle dedi: Abdullah ibn Mes'ûd (R) her persembe günü insanlara va'z nasîhat edip ders yapardi. Bir kimse kendisine: Yâ Ebâ Abdirrahmân! Vallahi senin bizlere her gün ders yapmani çok arzu ettim, dedi. Ibn Mes'ûd: Beni sizlere her gün ders vermekten men' eden sey, sizleri usandirmak istemememdir. Ben sizlere va'z vermekte sizin hâlinize uygun vakitler gözetiyorum. Nitekim Peygamber (S) de bizlere usanç gelmesinden endîse ettigi için, bizim durumumuza uygun zamanlar gözetirdi, dedi.[28]

14- Bâb: "Allah her kimin hayrini isterse ona dîn hususunda büyük bir anlayis verir".

13-.....Ibn Sihâb dedi ki: Humeyd ibn Abdirrahmân söyle dedi: Ben Muâviye ibn Ebî Sufyân'dan hutbe yaparken isittim; söyle diyordu: Ben Peygamber(S)'den isittim, söyle buyuruyordu:
"Allah her kimin hayrini isterse ona dîn hususunda büyük bir anlayis verir. Ben (verici degil) yalniz taksim ediciyim. Veren ise Allah'tir[29]. Bu ümmet Allah'in (kiyamet) emri zuhur edinceye kadar Allah'in dîni üzerinde hep sebat edip duracak ve kendilerine muhalefet edenler onlara zarar veremiyecektir"[30].

15- Ilimde Ince Anlayis (in Fazileti) Babi

14-.....Mücâhid (100) söyle demistir: Medîne'ye dogru yaptigimiz bir yolculukta Abdullah ibn Umer'e yoldaslik ettim. Kendisinden bu yolculugumuzda Rasûlullah'tan tahdîs ederken bir tek hadîsten baska hadîs isitmedim. Kendisi söyle dedi: Biz Peygamber (S)'in yaninda idik. Bir hurma göbegi getirildi. Bunun üzerine: "*Agaçlardan bir agaç nevi' vardir ki, onun meseli müslümânin meseli gibidir"* buyurdu. Ben, o hurma agacidir deyivermeyi istedim. Fakat bir de baktim ki, oradakilerin en küçügü benim; onun için sustum. Peygamber, *"O hurma agacidir"* buyurdu[31].

16- Ilimde Ve Hikmette Gibta Etmek Babi

Ve Umer ibn Hattâb: "Seyyidler olmanizdan önce fakîhler olunuz" dedi[32].

15-.....Ben Abdullah ibn Mes'ûd (R)'dan isittim, söyle dedi: Peygamber (S) söyle buyurdu: "Iki kisiden baskasina gibta olmaz: Allah tarafindan kendisine mal verilip de hakk yolunda o mali helak etmege musallat kilinan kimse, Allah tarafindan kendisine hikmet verilip de onunla hükmeden ve onu baskalarina ögreten kimse".

17- **Mûsâ Aleyhi's-Selâmin Deniz (Sâhilin)de Hizir'a Gitmesi Ile Yüce Allah'in: *"Musa ona: Sana ögretilen ilimden bana da ögretmen için sana tâbi' olayim mi? dedi"* (el-Kehf: 18/66) Kavli Babi[33]**

16-.....Ibn Sihâb da kendisine bu hadîsi Ubeydullah ibn Abdillah'in haber verdigini tahdîs etti ki, Ibn Abbâs (R) bir defa Hurr ibn Kays ibn Hisn el-Fezârî ile, Musa'nin arkadasi hakkinda münazaa etmistir. Bu münazaada Ibn Abbâs: Musa'nin arkadasi Hizir'dir, dedi. Derken onlarin yanina Ubeyy ibn Kâ'b ugradi. Ibn Abbâs onu çagirip: Ben su arkadasimla, Musa'nin bulusmak için yol aramis oldugu arkadasi hakkinda çekistim. Sen Peygamber (S)'den onun hâlini zikrederken isittin mi? dedi. Ubeyy söyle dedi: Evet, ben Rasûlullah'tan isittim, söyle buyuruyordu:

"Musa, îsrâîl ogullari'ndan seçkin bir topluluk içinde bulundugu sirada ona bir kimse geldi ve: Senden daha âlim bir kimse biliyor musun? diye sordu. Musa: Hayir, bilmiyorum, dedi. Bunun üzerine Allah Musa'ya: Hayir, kulumuz Hizir vardir, diye vahyetti. Musa da onunla bulusmak yolunu taleb etti. Allah da onun için baligi bir alâmet yapti. (Allah tarafindan) kendisine: Baligi kaybettigin zaman hemen dön. Muhakkak sen ona kavusacaksin, denildi. Musa deniz içinde baligin izini ta'kîb eder oldu. Musa'nin genç adami (kendisinden kusluk yemegini istedigi zaman) Musa'ya: Gördün mü, kayaya sigindigimiz vakit ben baligi(n hâlini söylemeyi) unutmusum; onu söylememi bana seytândan baskasi unutturmadi, dedi. Buna karsilik Musa genç adamina: Iste bizim arayacagimiz bu idi, dedi ve izlerinin üzerinde gerisin geri döndüler. Derken Hizir'i buldular. Iste Allah'in kendi Kitâb'inda kissa yaptigi sey, onlarin (Musa ile Hizir'in) hâlindendir"[34].

18- Peygamber(S)'in *"Yâ Allah, ona Kitâb'i ögret"* Kavli Babi

17-.....Bize Hâlid el-Hazzâ'(141) Ikrime(104,7)'den; o da ibn Abbâs(68)'tan tahdîs etti. Ibn Abbâs (R): Rasûlullah (S) beni kucakladi da: *"Yâ Allah, ona Kitâb'i ögret!"* diye dua etti, dedi[35].

19- Küçügün Hadîs Isitip Yüklenmesi Ne Zaman Sahîh Olur?[36]

18-..... Abdullah ibn Abbâs (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) Minâ'da sütresiz olarak namaz kildirdigi sirada, disi bir merkebe binerek karsidan geldim. O zaman bulûg yasina yaklasmistim. Safflardan birinin önünden geçtim. Merkebi otlasin diye saliverdim: Ondan sonra saffa girdim. Bu yaptigim ise kimse ses çikarmadi.

19-.....Bana Zubeydî(147), Zuhrî'den; o da Mahmûd ibnu'r-Rabî' (R)'den tahdîs etti. söyle demistir: Bes yasimda iken Peygamber (S)'in bir kerre bir kovadan (agzina su alip) yüzüme püskürttügünü hatirliyorum.

20- Ilim Aramak Için Sefere Çikmak Babi

Ve Câbir ibn Abdillah, Abdullah ibn Uneys(54)'ten bir tek hadîsi isitebilmek için bir aylik yola gitti [37].

20-..... Evzâî (88-157) dedi ki: Bize Zuhrî, Ubeydullah ibn Abdillah ibn Utbe ibn Mes'ûd'dan; o da Ibn Abbâs'tan haber verdi ki, ibn Abbâs (R) bir defa Hurr ibn Kays ibn Hisn el-Fezârî ile Musa'nin arkadasi hakkinda çekismistir. Derken onlarin yanina Ubeyy ibn Kâ'b ugradi, ibn Abbâs onu çagirip: Ben su arkadasimla, Mûsâ'nin bulusmak için yol aramis oldugu arkadasi hakkinda çekistim. Sen Rasûlullah'tan onun hâlini zikrederken isittin mi? dedi. Ubeyy söyle dedi: Evet, ben Peygamber'den isittim; söyle buyuruyordu:
"Musa, Isrâîl ogullari'ndan seçkin bir topluluk içinde bulundugu sirada ona bir kimse geldi ve: Senden daha âlim bir kimse biliyor musun? diye sordu. Musa: Hayir, bilmiyorum, dedi. Bunun üzerine Allah Musa'ya: Hayir, kulumuz Hizir vardir, diye vahyetti. Musa da onunla bulusmak yolunu taleb etti. Allah da onun için baligi alâmet yapti. (Allah tarafindan) kendisine: Baligi kaybettigin zaman dön, muhakkak sen ona kavusacaksin, denildi. Bundan sonra Musa deniz içinde baligin izini ta'kîb eder oldu. Musa'nin genç adami (kendisinden kusluk yemegini istedigi zaman) Musa'ya: Gördün mü, kayaya sigindigimiz vakit ben baligin hâlini söylemeyi) unutmusum, onu söylememi bana seytândan baskasi unutturmadi, dedi. Buna karsilik Musa genç adamina: Iste bizim arayacagimiz bu idi, dedi ve izlerinin üzerinde gerisin geri döndüler. Derken Hizir'i buldular. Iste Allah'in kendi Kitâb'inda kissa yaptigi sey, Musa ile Hizir'in hâlindendir."

21- Ilim Ögrenen Ve Baskalarina Ögreten Kimsenin Fazileti Babi

21-..... Bize Hammâd ibn Usâme (201), Bureyd ibn Abdillah'tan; o da Ebû Musa (R)'dan tahdîs etti. Peygamber (S) söyle buyurmustur: "Allah'in benim vâsitamla gönderdigi hidâyet ve ilim, bol yagmura benzer. Bu yagmur kâh öyle bir topraga düser ki, onun bir kismi suyu kabul eder ve çayir ile bol ot yetistirir. Bir kismi da kurak olur, suyu (üstünde) tutar da Allah onunla insanlari fâidelendirir: Ondan hem kendileri içerler, hem de hayvanlarini suvarirlar, ekin ekerler. Bu yagmur diger bir nevi' topraga daha isabet eder ki, düz ve kaypaktir; ne suyu üstünde tutar, ne çayir bitirir. Allah 'in dînini anlayip da Allah 'm benim vâsitamla gönderdigi hidâyet ve ilimden faydalanan ve bunu bilip de baskasina bildiren kimse ile, bunu duydugu vakit kibrinden basini bile kaldirmayan ve Allah'in benimle gönderilen hidâyetini kabul etmeyen kimse böyledir"[38].
Ebû Abdillah Buhârî der ki: Ishâk ibn Ibrâhîm (238): "Ve kâne minhâ tâifetun kayyeleti'l-mâe (O topraktan kimi suyu içen bir taifedir)" seklinde söyledi. "Kaaa" üzerinde su durur olan arazî parçasidir. "Safsaf" da dümdüz arazîdir[39].

22- Ilmin Kaldirilmasi Ve Cehaletin Meydan Alip Yayilmasi Babi

Ve Rabîatu'r-Re'y(136): "Kendisinde herhangi bir ilim bulunan kimsenin kendisini zayi' etmesi (yânî ilmini gizlemesi) lâyik degildir" dedi[40].

22-.....Enes (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu:
"Ilmin kaldirilmasi, cehlin köklesmesi, sarâbin içilmesi, zinanin çogalmasi kiyamet alâmetlerindendir".

23-.....Enes (R) söyle demistir: Size öyle bir hadîs söyleyecegim ki, benden sonra hiç kimse onu size tahdîs edip söyleyemiyecektir: Rasûlullah (S)'tan isittim, söyle buyuruyordu:
"Ilmin azalmasi, cehaletin meydan alip yayilmasi, zinanin meydana çikip sayi' olmasi, elli kadinin yalniz bir bakani olacak derecede kadinlarin çogalip erkeklerin azalmasi kiyamet alâmetlerindendir"[41]

23- Ilmin Fazileti Babi

24-..... Ibn Umer (R) söyle demistir: Rasûlullah(S)'tan isittim: *"Uykuda iken bana bir kadeh süt getirdiler. O kadar içtim ki, kaniklik te'sîrinin tâ tirnaklarimdan sizdigini hâlâ duyuyorum. Içtikten sonra artigimi Umer ibn Hattâb'a verdim"* buyuruyordu. Yâ Rasûlallah! Bunu ne ile yorumladin? diye sordular. *"Ilim ile"* cevâbini verdi.[42]

24- Kendisi Bir Hayvan Veya Diger Bir Binek Üzerinde Dururken Suâl Soranlara Fetva Ve Cevâb Vermek Babi[43]

25-.....Abdullah ibn Amr ibn As (R)'tan (o söyle demistir): Rasûlullah (S) Veda haccinda, insanlar sorup ögrensinler diye, Minâ'da durdu. Yanina biri gelip:
- Bilemedim de kurbân kesmeden önce tiras oldum, dedi. Rasûlullah:
- *Kurbânini kes, günâhi yok,* buyurdu. Digeri gelip:
- Bilemedim de tas atmadan evvel kurbân kestim, dedi.
- *Tasi at, günâhi yok,* buyurdu.

Peygamber'e (o gün tas atmak, kurbân kesmek, tiras olmak, tavaf etmek gibi hacc islerinden) öne geçirilmis veya geriye birakilmis hiçbir sey sorulmadi ki, cevâbinda: *"Yap, günâhi yok"* buyurmasin[44].

25- Fetvâ (Talebine) El Ve Bas Isaretleriyle Cevâb Veren Kimse Babi[45]

26-.....Bize Eyyûb Sahtiyânî, Ikrime'den; o da ibn Abbâs'tan tahdîs etti (ki o söyle demistir): Peygamber'e Veda haccinda suâl soruldu. Soran kimse: Ben tas atmadan önce kurbân kestim, dedi. Peygamber (S) bu suâle: *"Günâhi yoktur"* diyerek eliyle isaret etti. Soran kimse: Kurbân kesmeden önce tiras oldum, dedi. Rasûlullah: *"Günâhi yoktur"* diyerek eliyle isaret etti.

27-.....Salim ibn Abdillah söyle demistir: Ben Ebû Hureyre (R)'den isittim ki, Peygamber (S): *"îlim kabz olunacak (yânî kaldirilacak) cehalet ve fitneler zuhur edecek, herc çogalacaktir"* buyurdu. Yâ Rasûlallah, herc nedir? diye soruldu. Rasûlullah, katli kasdeder gibi elini egip indirerek: *"Iste böyle!"* buyurdu[46].

28-..... Bize Hisâm ibn Urve, Fâtima bintu'l-Munzir'den; o da Esma bintu Ebî Bekr'den tahdîs etti. Esma (R) söyle demistir: (Günes tutulmasi zamaninda) Âise'nin yanina gittim, o namaz kiliyordu. Bu insanlara ne oluyor? dedim. (Günes tutuldugunu anlatmak için) gökyüzüne dogru (basiyle) isaret etti. Meger insanlar hep namaza durmuslar. Âise': "Subhânallâh" dedi. Bu bir âyet mi? diye sordum. Basiyle evet diye isaret etti. Bunun üzerine ben de namaza durdum. Nihayet üzerime bayginlik geldi. (Yanimdaki kirbadan) basima su dökmege basladim. Namazdan sonra Peygamber, Allah'a hamd ve sena edip söyle buyurdu[47]: "Cennet ve cehenneme kadar evvelce bana gösterilmemis hiçbir sey kalmadi ki bu makaamimda görmüs olmayayim [48]. Bana vahy olundu ki, sizler kabirlerinizde Mesîh Deccâl'in imtihanlarina benzer yâhud ona yakin -Esmâ'nm bu iki sözden hangisini söyledigini bilmiyorum-[49] bir imtihan geçireceksiniz. (Kabre girmis kimseye:) Bu adam (yânî Muhammed) hakkindaki ilmin nedir? diye sorulacak[50]. Mü'min yâhud yakîn sahibi olan kimse -Esmâ'nin bu ikiden hangi lâfzi söyledigini bilmiyorum- : O zât Muhammed'dir. O Allah 'in Rasûlü'dür. Bize beyyineler ile hidâyet getirdi. Biz de da'vetine icabet ettik ve O'na uyduk. O zât Muhammed'dir diyecek. Bu söz üç kerre tekrarlanacak. Ondan sonra o kimseye: Yat da rahatça uyu, o zâtin peygamberligine kesin surette inanmakta oldugunu bildik, denilecek. Münafik yâhud kalbinde sübhesi olan kimseye -Esmâ'nin bunlardan hangisini söyledigini bilmiyorum- gelince, o (suâle karsi): Ben bilmiyorum, isittim, insanlar birseyler söylüyorlardi, ben de onu söyledim, cevâbini verecek"[51].

26- Peygamber(S)'in Abdu'l-Kays Hey'etini, Îmâni Ve Ilmi Belleyip Ezberlemeleri Ve Bunu Arkalarindaki Kimselere Haber Vermeleri Üzerine Tesvik Eylemesi Babi

Mâlik ibn Huveyris(R-94): Peygamber (S) bizlere: *"Ailelerinizin yanina dönünüz ve ögrendiklerinizi onlara ögretiniz!"* buyurdu, dedi[52].

29-..... Bize Su'be, Ebû Cemre'den tahdîs etti. Ebû Cemre söyle demistir: Ben Ibn Abbâs ile insanlar arasinda tercemânlik yapiyordum. Ibni Abbâs (R) söyle dedi: Abdu'1-Kays hey'eti Peygamber'e geldi. Peygamber:
- *Hey'et kimlerdir, yâhud cemâat kimlerdir?* diye sordu.
- Biz Rabîa kabîlelerindeniz, dediler.

- *Hos geldiniz. Allah sizi utandirmasin, pisman etmesin,* buyurdu. Onlar:
- Bizler sana uzak bir yerden geliyoruz. Seninle bizim aramizda Mudarr kâfirlerinden su cemâat vardir. Biz sana yalniz haram ayda gelebiliriz. O hâlde bize bir sey emret de geride kalanlarimiza haber verelim; o sebeble de cennete girelim, dediler.
Rasûlullah onlara dört sey emretti, dört seyden de nehyetti. Rasûlullah onlara yalniz azîz ve celîl olan Allah'a îmân etmeyi emrettikten sonra:
- *Yalniz Allah'a îmân etmek ne demektir bilir misiniz?* diye sordu.
- Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah:
- *Allah'tan baska ilâh olmadigina ve Muhammed'in Rasûlullah olduguna sehâdet etmek, namazi ikaame, zekâti eda etmek, ramazân orucunu tutmak ve ganimetin beste birini vermenizdir,* buyurdu. Kezâlik onlari dubbâ, hantem ve muzeffet denilen kaplardan nehyetti. Su'be dedi ki; Ibn Abbâs belki nakîr, belki de mukayyer dedi. Sonra Rasûlullah:
- *Bu emrimi ezberleyin ve onu arkanizda kalanlara haber veriniz,* buyurdu [53].

27- (Bir Sahsa) Vâki' Olan Bir Mes'eleyi Sormak Için Sefer Etmek Ve Ehline De Ögretmek Babi

30-.....Bize Abdullah ibn Mübarek haber verip söyle dedi: Bize Umer ibnu Saîd ibn Ebi'l-Hasen haber verip söyle dedi: Bana Abdullah ibnu Ebî Muleyke, Ukbe ibnu'l-Hâris'ten tahdîs etti ki, bu Ukbe ibnu'l-Hâris (R), Ebû Ihâb ibn Azîz'in kizi ile evlenmisti. Derken yanina bir kadin geldi ve: Ukbe'yi de, evlendigi kadini da ben emzirdim, dedi. Ukbe o kadina: Ne senin beni emzirdiginden haberim var, ne de evvelce bunu bana söylediginden, cevâbini verdi. Müteakiben hayvanina binip Medîne'ye Rasûlullah'a gitti ve mes'elenin hükmünü ondan sordu. Rasûlullah (R): *"Bir kerre (senin onun kardesi oldugun) söylenmis bulundugu hâlde (o kadinla evlilik) nasil olur?"* buyurdu. Bunun üzerine Ukbe o kadindan ayrildi, o da baska bir kocaya vardi[54].

28- Ilim (Edinmek) Hususunda Nevbetlesmek Babi

31- Bize Ebû'l-Yemân tahdîs edip söyle dedi: Bize Suayb, Zuhrî'den haber verdi. H Ebû Abdillah Buhari der ki, Ibnu Vehb söyle dedi: Bize Yûnus, Ibn Sihâb'dan; o da Ubeydullah ibn Abdillah ibn Ebî Sevr'den; o da Abdullah ibn Abbâs'tan; o da Umer ibn Hattâb'dan haber verdi: Umer (R) söyle demistir: Ensâr'dan bir komsum ile beraber Benû Umeyye ibn Zeyd yurdunda oturuyor idim. Bu yurd Medine'nin Avâlî denilen yüksek semtindedir. (Bir sey ögrenmek ümidiyle) Rasûlullah'in yanina nevbetlese inerdik. Bir gün o iner, bir gün ben inerdim. Ben indigim zaman o gün vahy ve sâireye dâir ne duyarsam, haberini komsuma getirirdim. O da indigi zaman böyle yapardi. Ensârî arkadasim bir defa nevbetinin gününde idi. Dönüsünde kapimi pek siddetli çalarak: O burada mi? diye sordu. Ben ürktüm[55]. Yanina çiktim. Büyük bir is meydana geldi, dedi. (Umer der ki: Ben zâten böyle birsey olacagini zannedip duruyordum. Sabah namazini kilinca giyinip kusandim. Sonra Medîne'ye inip) Hafsa'nin yanina girdim. Baktim ki agliyor. Rasûlullah (S) sizleri bosadi mi? diye sordum. Bilmiyorum, dedi. Ondan sonra Rasûlullah'm yanina girdim. Ayak üstü durdugum yerden: Zevcelerini bosadin mi? dedim. "Hayir" dedi. Bunun üzerine ben de Allâhu ekber dedim.[56]

29- Ögüt Verme Ve Ögretme Sirasinda Hoslanmadigi Bir Sey Gördügü Zaman Öfkelenmek Babi

32-.....Ebû Mes'ûd (R) söyle demistir: Bir kimse geldi ve:
- Yâ Rasûlallah! Fulânca bize (namaz kildirirken) o kadar uzatiyor ki, adetâ namazi terkedecek gibi oluyorum, dedi. Peygamber(S)'i hiçbir mev'iza da o günkü kadar gadabli görmedim. Bu sikâyet üzerine Rasûlullah: *"Ey*

insanlar! Sizler nefret ettiricilersiniz. Her kim insanlara namaz kildirirsa namazi hafifletsin. Çünkü cemâatin içinde hasta olani, zayif olani ve is güç sahibi olani vardir" buyurdu.

33-.....Zeyd ibn Hâlid el-Cuhenî (R-72,78)'den (o söyle demistir): Bir kimse Peygamber'den lukatayi (yânî yitik mali) sordu. Peygamber (S):
- *Bagini yâhud kabini, kilifini belle, sonra onu ötekine berikine bir sene bildir, tanit. Ondan sonra onu kullan. Ondan sonra da sahibi çikarsa yine ona ver,* buyurdu.
O zât:
- Yitik deve de (böyle mi)? diye sordu.
Rasûlullah o kadar öfkelendi ki, yanaklari yâhud yüzü kizardi ve:
- *Ondan sana ne? Su tulumunu, ayakkabisini beraberinde tasir. (Muhtaç oldukça) su basina gelir, agaçlardan otlar. Onu sahibi buluncuya kadar kendi hâline birak,* buyurdu.
O zât:
- Yâ yitik davara ne buyurursun? dedi.
- *O yâ senindir, yâ kardesinindir, yâ kurdundur* [57], buyurdu.

34-.....Ebû Musa (R) söyle demistir: Bir gün Peygamber(S)'den hoslanmadigi bâzi seyler soruldu. Bu gibi suâller çogaltilinca öfkelendi. Ondan sonra insanlara hitaben:
- *Bana istediginizi sorun!* buyurdu.
Birisi kalkip:
- Benim babam kimdir? dedi [58].
- *Baban Huzâfe'dir,* buyurdu. Bir digeri kalkip:
- Yâ Rasûlallah! Benim babam kimdir? dedi.
- *Seybe'nin azadlisi Salim'dir,* buyurdu.
Umer ibn Hattâb Peygamber'in yüzündeki öfkeyi görünce:
- *Yâ Rasûlallah! Biz azîz ve celîl olan Allah'a tevbe ediyoruz,* dedi [59].

30- Imâmin Yâhud Muhaddisin Huzurunda Önünde Iki Dizi Üzerine Çöken Kimse Babi

35-.....Bize Suayb, Zuhrî'den haber verip söyle dedi: Bana Enes ibn Mâlik(R) söyle haber verdi: Rasûlullah (S) çikti. (Kendisine hoslanmadigi bâzi seyler soruldu; bu suâlleri çogalttilar; bundan dolayi öfkelendi de, *benden sorunuz* dedi). Abdullah ibn Huzâfe ayaga kalkip:
- Benim babam kimdir? dedi. Rasûlullah:
- *Baban Huzâfe'dir,* buyurdu.
Ondan sonra Rasûlullah *"Bana sorunuz"* demeyi çogaltinca, Umer, iki dizi üstüne çökerek:
- *Biz Allah'i Rabb, Islâm'i dîn, Muhammed'i Peygamber olarak kabul ve tasdîk ettik,* dedi.
Bunun üzerine sükût buyurdu[60].

31- Anlasilmasi Için Sözü Üç Defa Tekrar Eden Kimse Babi

Rasûlullah: *"Iyi dinleyin! Bir de yalan söylemektir"* dedi ve bu sözü durmadan tekrar ediyordu. Ve Ibn Umer: "Peygamber üç defa *"Teblig ettim mi?"* diye söyledi, dedi[61].

36-.....Bize Sumâme ibn Abdillah, dedesi Enes(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) bir söz söyledigi zaman, iyice anlasilsin diye üç kerre tekrar ederdi. Keza bir kavmin yanina gelip selâm verdigi zaman da üç kerre selâm verirdi[62].

37-.....Bize Ebû Avâne, Ebû Bisr'den; o da Yûsuf ibn Mâhek'den; o da Abdullah ibn Amr(R)'dan tahdîs etti. O söyle demistir: Yaptigimiz yolculuklarin birinde Rasûlullah (S) geride kalmisti da sonradan bize yetismisti. O sirada ikindi namazi vakti girmisti. Biz de abdest aliyorduk. Ayaklarimizi (mesh eder gibi az su ile yikamaya) basladik. Bu hâli görünce en yüksek sesiyle iki yâhud üç kerre: *"Cehennemde yanacak ökçelere yazik!"* [63] diye nida etti.

32- Kisinin Kendi Tasarrufunda Bulunan Disi Hizmetçisine Ve Ehline Ilim Ögretmesi Babi

38-.....Âmir es-Sa'bî dedi ki: Bana Ebû Burde, babasi Ebû Musa'dan tahdîs etti. Ebû Musa (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyuruyordu:
"Üç kisinin ikiser ecri vardir: Bunlardan biri Kitâb ehlinden olup da hem kendi peygamberine, hem de Muhammed'e îmân eden kimsedir. Digeri köle edilmis bir kuldur ki, hem Allah'in hakkini, hem de efendilerinin hakkini eda ettiginde (o da iki ecre nail olur). Üçüncüsü öyle bir kimsedir ki, yaninda tasarruf edecegi bir câriye bulunur da onu edeblendirir, amma (siddetten uzak olarak) güzel güzel edeblendirir, ve onu iyice ögretir, lâkin (yine rifk ile) güzel güzel ögretimini tamamlar, bundan sonra da onu hürriyete kavusturup onunla evlenir. Iste boylesinin de iki ecri vardir".
Bu hadîsi söyledikten sonra Âmir es-Sa'bî, kendi muhatabina: Iste bu bilgiyi biz sana hiçbir bedel istemeksizin veriyoruz. Hâlbuki vaktiyle Peygamber zamaninda bundan küçük bir mes'ele için tâ Medîne'ye kadar binege binilip yolculuk edilirdi, dedi[64].

33- Imâmin Kadinlara Va'z Vermesi Ve Onlara Ilim Ögretmesi Babi

39-.....Bize Su'be, Eyyûb'dan tahdîs etti. Eyyûb: Ben Atâ'dan isittim, dedi. Ata: Ben îbn Abbâs'tan isittim, dedi. ibn Abbâs (R): Ben Peygamber (S) üzerine sehâdet ediyorum, dedi. Yâhud Ata da: Ben ibn Abbâs üzerine sehâdet ediyorum, demistir: Rasûlullah (mescidde va'z ettikten sonra) kadinlara duyuramadim zanniyle yaninda Bilâl oldugu hâlde (erkek saflarindan) çikti. Kadinlara va'z ederek onlara sadaka vermeyi emretti. (Sözleri o kadar te'sîr etti ki) kadinlarin kimi (kulaklarmdaki) küpeyi, kimi (parmagindaki) yüzügü çikanp atmaga basladilar. Bilâl de onlari etegi içine topluyordu.
Ve Ismâîl (194), Eyyûb'dan; o da Atâ'dan diye söyledi. Ata da: îbn Abbâs'tan söyledi, îbn Abbâs: Ben Peygamber üzerine sehâdet ediyorum ki... demistir[65].

34- Hadîs Ögrenmeyi Siddetle Arzu Etmek Babi

40-.....Ebû Hureyre (R) söyle dedi: Bir kerre: Yâ Rasûlallah! Kiyamet gününde senin sefaatinle en ziyâde mes'ûd olacak insan kimdir? denildi [66]. Rasûlullah (S): *"Yâ Ebâ Hureyre! Hadîs bellemek için sende gördügüm siddetli arzuya göre, bu hadîsi senden evvel kimsenin bana sormayacagini zâten tahmin ediyordum. Kiyamet gününde halk içinde sefaatimle en ziyâde mes'ûd olacak kimse kalbinden -yâhud içinden-hâlis olarak La ilahe ille'llah.. diyendir"* buyurdu [67].

35- Ilim Nasil Kabz Olunacak Bâbi

Ve Umer ibn Abdilazîz (101), Ebû Bekr ibn Hazm(102)'a söyle yazdi: "Bak Rasûlullah'in hadîsinden ne bulursan yaz. Zîrâ ben ilmin yok olmasindan ve âlimlerin göçüp gitmesinden korkar oldum. Zabt esnasinda Peygamber'in sözünden baskasi kabul edilmesin. Bir de (âlimlere söyleyin) ilmi ifsa etsinler (yâni meydana koysunlar; gizlemesinler, herkese söylesinler). Kezâlik âlimler (muayyen yerlere) oturarak ders versinler ki bilmeyenlere ögretilmis olsun. Zîrâ ilim gizli bir sey hâline getirilmedikçe yok olmaz".
Bize bu Umer ibn Abdilazîz hadîsini "Âlimlerin göçüp gitmesi" sözüne kadar Âlâ ibn Abdi'l-Cebbâr (214) tahdîs edip söyle dedi: Bize Abdulazîz ibnu Müslim (167), Abdullah ibnu Dinar'dan böylece tahdîs etti [68]..

41-.....Bana Mâlik, Hisâm ibn Urve'den; o da babasi Urve'den; o da Abdullah ibn Amr ibni'l-Âs'tan tahdîs etti. Abdullah ibn Amr (R) söyle demistir: (Veda haccinda) Rasûlullah(S)'tan isittim, söyle buyuruyordu:
"Allah, ilmi kullarindan çekip çikarmak (yânî silmek) suretiyle degil, âlimleri kabz etmek suretiyle kabz edecektir. Nihayet hiç bir âlim kalmayinca, halk bir takim câhil kimseleri kendilerine baskanlar edinirler. Bunlara bir takim suâller sorulur, onlar da ilimleri olmadigi hâlde fetva verirler de hem kendileri dalâlete düserler, hem halki dalâlete düsürürler"[69]
Firabrî (320) söyle der: Bize Abbâs ibn Fadl el-Herevî tahdîs edip söyle dedi: Bize Kuteybe ibn Saîd tahdîs edip söyle dedi: Bize Cerîr ibn Abdilhamîd, Hisâm ibn Urve'den yukarki Mâlik hadîsi tarzinda tahdîs etti [70]

36- Bâb: Ilim (Ögretmek)de Sirf Kadinlar Için Gün Tâ'yîn Edilir Mi?

42-.....Ebû Saîd Hudrî (R) söyle demistir: Bir defa kadinlar Peygamber'e:
- Senin sözünü dinlemekte erkekler bize galebe ediyorlar, binâenaleyh kendiliginden bize bir gün tahsîs et, dediler.
Bunun üzerine Rasûlullah, kadinlara kendileriyle bulusacagi bir gün va'd ve ta'yîn etti. Kadinlar o ta'yîn edilen günde Peygamber'in yanina geldiler. O da kendilerine va'z etti ve onlara bâzi seyler emretti. Kadinlara söyledigi sözler arasinda: *"Içinizden hiçbir kadin yoktur ki, çocuklarindan üçünü (âhirete kendinden) evvel yollasin da cehenneme karsi onun için bir siper peyda olmasin "* sözü vardi. Kadinlardan biri:
- Iki çocuk da (öyle degil mi)? dedi. Rasûlullah (S):
- *Iki dânesi de (öyledir),* buyurdu.

43-.....Bize Su'be, Abdurrahmân ibni'l-Esbahânî'den; o da Zekvân'dan; o da Ebû Saîd Hudrî(R)'den; o da Peygamber(S)'den yukariki hadîsi tahdîs etti.
Ve yine Su'be, Abdurrahmân ibni'l-Esbahânî'den rivayet etti. Abdurrahmân söyle demistir: Ben Ebû Hâzim'dan isittim, o da Ebû Hureyre'den: Rasûlullah (mukayyed olarak): *"Bulûg çagina ulasmamis üç çocuk"* buyurmustur[71].

37- Birsey Isitip De Anlayamayan Kimsenin, O Seyi Ögrenmek Için Isittigi Zâta Tekrar Müracaat Etmesi Babi

44-.....Bize Nâfi' ibn Umer (124) haber verip söyle dedi: Bana Ibnu Ebî Muleyke tahdîs edip söyle dedi: Peygamber'in zevcesi Âise, bilmedigi herhangi birseyi isitse, ögrenmek için muhakkak Peygamber'e müracaat ederdi. Bu cümleden olarak Peygamber (S): *"Kim hesaba çekilirse azâb edilmis olur"* buyurdu. Âise dedi ki: Bunun üzerine ben: Allah Taâlâ *"îste böylesi kolay bir hesaba çekilir"* (el lnsikaak: 84/8) buyurmuyor mu?

dedim. Âise dedi ki: Bunun üzerine Peygamber: *"Bu senin dedigin ancak arzdir, yoksa her kim ince hesaba çekilirse helak olur"* buyurdu [72].

38- Bâb: *"Hâzir bulunup sâhid olanlar gaaib olanlara ilmi teblig etsin"*. Bunu Ibn Abbâs, Peygamber(S)'den söyledi [73].

45-..... Bana Leys tahdîs edip söyle dedi: Bana Saîd el-Makburî, Ebû Surayh(R-68)'den tahdîs etti. Ebû Surayh Huzâî, Amr ibn Saîd ibni'1-Âs'a Mekke'ye Abdullah ibn Zubeyr'e karsi ordular sevkettigi sirada söyle dedi: Ey Emîr, Mekke fethinin ertesi günü Rasûlullah(S)'in ayaga kalkip îrâd eyledigi bir sözü (yânî hutbeyi) sana haber vermekligime bana izin ver. O hutbeyi su iki kulagim isitti, kalbim belledi, söyleyeni de söylerken gözlerim gördü: Yüce Allah'a hamd ve sena ettikten sonra, söyle buyurdu:
"Mekke'yi (tâ evvelden beri) haram eden Allah'tir. Onu haram kilan, insanlar degildir. Bundan dolayi Allah'a ve âhiret gününe îmân eden kimse için Mekke'de ne kan dökmek, ne de bir agaca balta vurmak halâl olmaz. Sayet Rasûlullah burada harb etti diye ruhsat tarafina kaçan biri bulunursa, ona: Allah yalniz Rasûl'üne izin vermistir, size izin vermemistir, deyiniz. Bana da yalniz bir günün bir saati içinde izin verdi. Ondan sonra bugünkü harâmligi dünkü harâmhgi derecesine döndü. Bu dediklerimi burada hâzir bulunup sâhid olanlar burada bulunmayanlara (ve müstakbel nesillere) teblig etsin".
Ebû Surayh'a: Amr ne dedi? diye soruldu. Amr da cevaben: Yâ Ebâ Surayh, ben senden daha âlimim; Mekke hiçbir âsîyi, zimmetinde kan olan bir kaçagi, firar eden hiçbir hirsizi kurtaramaz, dedi [74].

46-.....Bize Hammâd, Eyyûb'dan; o da Muhammed ibnu Sîrîn'den; o da Abdurrahmân ibnu Ebî Bekre'den; oda babasi Ebû Bekre'den tahdîs etti. Peygamber zikrolundu (yânî Ebû Bekre, Peygamber'i zikretti de söyle dedi): Peygamber(S) söyle buyurdu :
"Sübhesiz kanlariniz, mallariniz -Muhammed ibn Sîrîn: Ebû Bekre oglunun sunu da söyledigini zannediyorum dedi- *ve irzlariniz, bu ayinizin içinde bu gününüzün harâmligi kadar birbirinize haramdir. Dikkat edin, hâzir olanlariniz gaaib olanlariniza (ve müstakbel nesillere) bunu teblig etsin*. -Muhammed ibn Sîrîn: Rasûlullah (S) dogru söylemistir, yânî O'nun emrettigi aynen vâki' olmus, bu teblig isi devam edip durmustur, der idi.- Rasûlullah iki kerre: *"Dikkat edin, teblig ettim mi?"* buyurdu [75].

39- Peygamber (S) Üzerine Yalan Söyleyen Kimsenin Günâhi Babi

47-.....Ben Rib'î ibn Hirâs(101-4)'tan isittim, söyle diyordu: Ben Alî (R)'den isittim, söyle diyordu: Peygamber (S): *"Benim agzimdan yalan söylemeyiniz. Her kim benim agzimdan yalan söylerse cehenneme girsin"* buyurdu.

48-.....Bize Su'be, Cami' ibn Seddâd (118)'dan; o da Âmir ibn Abdillah ibn Zubeyr(124)'den; o da babasi Abdullah ibn Zubeyr(72)'den tahdîs etti. Abdullah (R) dedi ki: Ben Zubeyr ibn Avvâm(36)'a: Ben senden, fulân ve fulân kimselerin tahdîs eder oldugu gibi, Rasûlullah(S)'tan hadîs söylerken isitmiyorum, dedim. Zubeyr: Bana gelince, ben Rasûlullah'tan hiç ayrilmadim. Lâkin ben Rasûlullah'tan isittim ki, O: *"Her kim benim agzimdan yalan söylerse, cehennemdeki yerine hazirlansin"* buyuruyordu, dedi [76].

49-.....Bize Abdu'l-Vâris, Abdu'l-Azîz'den tahdîs etti. Söyle demistir: Enes (R) söyle dedi: Yemîn olsun beni sizlere çok hadîs rivayet etmekten, Peygamber(S)'in *"Her kim benim üzerime bilerek yalan söylerse, cehennemdeki oturacagi yerine hazirlansin"* buyurmus olmasi men' etmektedir.

50- ..... Bize Yezîd ibn Ebî Ubeyd (146), Seleme ibnu'l- Ekva'(R-74)'dan tahdîs etti. O söyle demistir: Ben Peygamber(S)'den isittim, söyle buyuruyordu:
"Benim söylemediklerimi her kim bana isnâd ederse cehennemdeki yerine hazirlansin."

51-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Peygamber (S) söyle buyurdu:
"Benim adimi (kendinize yâhud birbirinize) isim takininiz, fakat künyemi (yânî "Ebu'l-Kaasim" künyesini) takinmayiniz [77]. (Su da bilinsin ki) her kim beni ru'yâda görürse, hakikatte beni görmüs olur. Zîrâ seytân benim suretime temessül edemez. Bir de her kim benim agzimdan bilerek yalan uydururs a, cehennemdeki yerine hazirlansin"[78]

40- Ilmin Yazilmasi Babi [79]

52-.....Bize Vekî'(197), Sufyân'dan; o da Mutarrif(133)'dan; o da Sa'bî'den; o da Ebû Cuhayfe(R-72)'den haber verdi. O söyle demistir: Ben Alî'ye: Sizin yaninizda (Rasûlullah'tan kalan) bir kitâb, yazilmis bir sey var midir? diye sordum. Alî (R): Hayir, bizde Allah'in Kitâbi'ndan, bir de müslümân olana verilen anlayistan baska birsey yoktur. Bir de su sahîfenin içindeki vardir, cevâbini verdi. Ebû Cuhayfe dedi ki: Ben: Peki, bu sahîfenin içinde ne var? diye sorunca: Onun içinde diyetin, esîri kurtarmanin ve bir kâfire bedel müslümâni katil olunmayacaginin hükmü vardir, dedi [80].

53-.....Bize Seybân (164), Yahya ibn Ebî Kesîr(129)'den; o da Ebû Seleme'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki (o söyle demistir): Huzâalilar Câhiliyyet günlerinde öldürülmüs bir müsrik Huzâali'ya mukaabil Leys ogullari'ndan birini Mekke'nin fethi senesinde diger bâzi rivayetlerin sevkine göre, fethin ertesi günü-öldürmüslerdi. Bu hâdise Peygamber'e haber verildi. Peygamber hemen devesine binip hitâb ederek söyle buyurdu: *"Sübhesiz Allah katli yâhud fîli Mekke'den habs (yânî men') etmistir.* -Katil ve fîl kelimelerinden hangisinin söylendiginde Ebû Abdillah Buhârî sübhe etti-[81] *Ve Allah, Mekke ahâlîsine (bir kerre) Rasûlullah ile mü'minleri musallat kildi* [82]. *Haberiniz olsun, Mekke benden evvel hiçbir kimse için halâl olmadigi gibi, benden sonra da hiçbir kimse için halâl olmayacaktir. Biliniz ki o yalniz bir günün bir saatinde yalniz benim için halâl olmustur. Malûmunuz olsun ki, iste bu saatimde o benim için bile haramdir. Mekke'nin dikeni kesilmez, agacina balta degdirilmez, yitigi kimse tarafindan el uzatilip alinamaz, meger ki sahibini arayacak için olur. O hâlde her kimin bir kimsesi katl olunursa iki seyden hangisi kendisi hakkinda hayirli ise onu isteyebilir (yânî iki sey arasinda muhayyerdir): Ya kendisine diyet verilir, ya maktulün ehli kaatili kisas ettirir".*
Bunun üzerine Yemen ahâlîsinden bir kimse geldi de: Yâ Rasûlallah, (bu söylediklerini) benim için yaz! dedi. Rasûlullah da: *"Ebû Fulân (yânî Ebû Sah) için yaziniz"* buyurdu. Derken Kureys'ten bir zât: Yâ Rasûlallah! Izhir (yânî Mekke ayrigi) müstesna olsun. Zîrâ biz onu evlerimizde ve kabirlerimizde kullaniyoruz, dedi. Bunun üzerine Peygamber(S): *"Izhir otu müstesna, izhir otu müstesna"* buyurdu [83]. Ebû Abdillah Buhârî der ki: Kisas edilir ma'nâsma "Kaved" masdarindan kaaf harfi ile "Yukaadu" denilir. Ebû Abdillah Buhârî'ye: Peygamber'in o sahis için yazdigi hangi seydir? diye soruldu da, Buhârî: Peygamber o zât için bu hutbeyi yazdirmistir, dedi.

54-.....Bize Amr ibn Dînâr (126) tahdîs edip söyle dedi: Bana Vehb ibn Müriebbih (114), kardesi Hemmâm ibn Münebbih(131)'den haber verdi. O söyle demistir: Ben Ebû Hureyre(R)'den isittim söyle diyordu: "Peygamber'in sahâbîlerinden Peygamber'in hadîsini benim kadar toplayan bir kimse yoktur. Yalniz Abdullah ibn Amr

müstesnadir. Çünkü o yazardi, ben yazmam".
Hemmâm ibn Münebbih'ten gelen bu hadîsi rivayet etmekte Vehb ibn Münebbih'e Ma'mer ibn Râsid, Hemmâm ibn Münebbih'ten; o da Ebû Hureyre'den tarikiyle mutâbaat etmistir.

55-.....Bana ibnu Vehb tahdîs edip söyle dedi: Bana Yûnus ibn Yezîd, Ibn Sihâb'dan; o da Ubeydullah ibn Abdillah'tan; o da ibn Abbâs'tan haber verdi. Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Peygamber (son hastaliginda) agrisi siddetlenince: *"Yazi yazacak sey getiriniz, size öyle bir kitâb (vasiyyetnâme) yazayim ki, ondan sonra hiç dalâlette kalmayasmiz"* buyurdu. Umer (R): Peygamber'in hastaligi agirlasti. Bizim elimizde de Allah'in Kitabi vardir. O bize yeter, dedi. Bunun üzerine oradaki sahâbîler ihtilâfa düstüler. Sözleri birbirine karisti. Rasûlullah (S): *"Yanimdan savulun; benim yanimda nizâlasmak olmaz"* buyurdu. Ibn Abbâs, bu sözleri râvî Ubeydullah ibn Abdillah'a nakl ettikten sonra odadan çikmaya davranip: "Âh ne büyük musibettir o musibet ki, Rasûlullah ile yazmak istedigi kitâb arasina perde oldu" diyerek disari çikti [84].

41- Geceleyin Ilim Ögretmek Ve Va'z Etmek Babi

56-.....Bize Sufyân ibn Uyeyne, Ma'mer ibn Râsid'den; o da Zuhrî'den; o da Hind bintu'l-Hâris el-Firâsiyye'den; o da mü'minlerin annesi Ümmü Seleme(59)'den haber verdi.(Keza Ibn Uyeyne dedi ki:) Amr ibn Dinar'dan ve Yahya ibn Saîd el-Ensârî'den; onlar da Zuhrî'den; o da Hind'den; o da Ümmü Seleme'den. Söyle demistir: Bir gece Peygamber (S) uyandi da: *"Subhânallâh, bu gece ne fitneler indi, ne hazîneler de açildi! Hücrelerin sahibelerini (yânî mü'minlerin annelerini) uyandiriniz. Dünyâda nice giyinik kadinlar vardir ki, âhirette çiplakdirlar"* buyurdu [85]

42- Ilim Ugrunda Gece Uyanik Kalip Sohbet Ve Lâkirdi Eylemek Babi

57- .....Abdullah ibn Umer (R) söyle demistir:
Rasûlullah (S) hayâtinin sonunda bir kerre bize yatsi namazini kildirdi. Selâm verince ayaga kalkti ve: *"Bu gecenizi görüyorsunuz ya, iste bu gecenizden i'tibâren yüz sene basinda (bu gün) yeryüzünde olanlardan hiçbir kimse kalmiyacaktir"* buyurdu [86].

58-.....Ibn Abbâs (R) söyle demistir: Bir gece Peygamber'in zevcesi teyzem Meymûne bintu'l-Hâris'in evinde geceledim. Peygamber o gece nevbeti dolayisiyle onun yaninda idi. Peygamber (mescidde) yatsi namazini kildirdiktan sonra evine geldi. Dört rek'at namaz kildiktan sonra uyudu. Sonra kalkti. *"Çocuk uyudu mu?"* dedi, yâhud buna benzer bir söz söyledi. Sonra namaza durdu; ben de sol tarafina durdum. Beni sag tarafina geçirip bes rek'at kildi. Ondan sonra da iki rek'at kildi, ondan sonra uyudu. O kadar ki, horultusunu, duydum. Ondan sonra namaz kildirmak üzere (mescide) çikti [87].

43- Ilmi Hifz Edip Bellemek Babi

59-......Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Insanlar "Ebû Hureyre çok hadîs rivayet ediyor" deyip duruyorlar. Hâlbuki Allah'in Kitâbi'nda su iki âyet olmasaydi hiçbir hadîs nakletmezdim. Ebû Hureyre bu sözden sonra: *"Hakikat, indirdigimiz o açik açik âyetlerimizi ve dogruyu biz Kitâb'da insanlara onu pek asikâr bir surette bildirdikten sonra gizleyenler, iste onlara hem Allah lâ'net eder ve hem la 'net etmek sânindan olanlar la 'net eder. Ancak tevbe edenler, düzeltenler ve (hakikati gizlemeyip) iyice açiklayanlar baska. Ben artik onlarin günâhlarindan geçerim. Ben en çok tevbeyi kabul edenim, en çok merhamet eyleyenim"* (el-Bakara: 2/159-160)

âyetlerini okuyup, söyle derdi: Muhacir kardeslerimizi çarsilarda alis veris etmek isi mesgul ederdi. Ensâr kardeslerimizi de mallarinda çalismak mesgul ederdi. Ebû Hureyre ise karin tokluguna Rasûlullah'tan ayrilmazdi da, onlarin hâzir bulunmadiklari meclislerde hâzir bulunur ve onlarin belleyemedikleri sözleri bellerdi[88].

60- Bize Muhammed ibn Ibrâhîm ibn Dînâr (182), Ibn Ebî Zi'b(159)'den; o da Saîd el-Makburî'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti. O söyle demistir: Yâ Rasûlallah, ben senden birçok hadîs isitiyorum da unutuyorum, dedim. *"Ridâni yay!"* buyurdu. Yaydim, iki eliyle bir sey avuçlayip atti. Sonra: *"Topla!"* diye emretti. Ridâmi topladim. Iste ondan sonra artik hiçbirsey unutmadim.
Bize Ibrâhîm ibnu'l-Munzir tahdîs edip söyle dedi: Bize Ibnu Ebî Fudeyk tahdîs edip bu hadîsi rivayet etti. Bu rivayete Ebû Hureyre: Rasûlullah eliyle bir sey avuçladi da ridânin içine atti, demistir.

61-.....Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah(S)'tan iki kab ilim belledim. Bunlardan birini nesrettim. Digerine gelince, onu nesretseydim, benim su bogazim kesilirdi [89].

44- Alimler(in Söyleyecekleri Seyler) Için Susup Dinlemek Babi

62-.....Bana Aliyyu'bnu Müdrik (120), Ebû Zur'a'dan; o da Cerîr(R)'den haber verdi ki, Veda haccmda Peygamber (S) Cerîr'e: "insanlari sustur da dinlesinler" diye emretti. (Halk sükût ettikten sonra da): *"Benden sonra birbirinin boynunu vuran kâfirlere dönmeyiniz"* buyurdu [90].

45- Insanlarin En Âlimi Hangisidir? Diye Soruldugu Zaman Âlim Kisiye Müstehâb Olan Sey, Ilmi Allah'a Dayandirmasidir Babi

63-.....Saîd ibn Cubeyr söyle demistir: Ben Ibn Abbâs'a: Nevf el-Bikâlî, Hizir'in sahibi olan Musa, Isrâîl ogullari'nin Musa'si degildir; o ancak baska bir Musa'dir iddiasinda bulunuyor, dedim. Bunun üzerine îbn Abbâs söyle dedi: Allah'in düsmani yalan söylemistir. Bize Ubeyy ibn Ka'b, Peygamber(S)'den tahdîs etti ki, söyle buyurmustur:
"Musa Peygamber bir kerre israil ogullari içinde hutbeye kalkmisti. Kendisine: Insanlarin hangisi en âlimdir? diye soruldu. En âlim benim, diye cevâb verdi. Bu hususta (Allah en iyi bilendir diyerek) ilmi Allah'a havale etmediginden dolayi Allah ona tevbîh etti. Allah ona: 'iki denizin bitistigi yerde kullarimdan biri var. O senden daha âlimdir' diye vahyetti. Musa: Yâ Rabb, ona nasil yol bulayim? dedi. Ona: 'Bir zenbîl içinde bir balik tasi, onu nerede kaybedersen, o kulum oradadir' denildi. Musa gitti. Hizmetçisi Yûsâ ibn Nün (aleyhi's-selâm)'i da beraberinde götürdü. Bir zenbîl içine bir balik koyup yüklendiler, (îki denizin bitistigi yerdeki) kayanin yanina varinca baslarini yere koyup uyudular. Derken balik zenbîlden siyrildi ve deniz içinde kendine su künkü gibi (bir bosluk birakarak) yol aldi. Deniz içinde böyle bir yolun açilmasi Musa ile hizmetçisine hayret edilmege deger acîb bir sey olmustu ***[91]***. *Uyandiktan sonra o gecenin bakiyyesi ile bütün gün gittiler. Sabah olunca Musa hizmetçisine: Kusluk yemegimizi getir, andolsun bu seferimizden bir yorgunluga kavustuk, dedi. Hâlbuki Musa, emrolundugu o yerin ötesine geçinceye kadar yorgunluk duymamisti. Hizmetçisi: Ne dersin, tasin dibinde barindigimiz zaman baligi (n gittigini haber vermeyi) unuttum, dedi. Musa: Zâten istedigimiz bu idi, dedi*[92]. *Bunun üzerine kendi izlerine baka baka geriye döndüler. Tasin yanina vardiklarinda bir de baktilar ki elbisesine bürünmüs -yâhud elbisesine bürünen- bir zât duruyor. Musa selâm verdi. Hizir:*
'Acâib! Bu senin bulundugun yerde selâm nereden?'dedi.
'Ben Musa'yim' dedi. O:

'Isrâîlogullan'nin Musa'si mi?' diye sordu.
'Evet' dedi. Musa ona:
'Sana ögretilen ilimden bana da ögretmen için sana tâbi' olayim mi?' dedi. Hizir:
'Dogrusu sen benim beraberimde asla sabredemezsin yâ Musa. Bende Allah 'in bana ögrettigi öyle bir ilim vardir ki, sen onu bilemezsin. Sende de Allah'in sana ögrettigi öyle bir ilim vardir ki, onu da ben bilemem' cevâbini verdi. Musa:
'Allah isterse beni sabredici bulacaksin, sana hiçbir iste karsi gelmiyecegim' dedi. Gemileri olmadigi için deniz kiyisinda yürüyerek gittiler. Yakinlarina bir gemi ugradi. Kedilerini de yüklemeleri için gemicilerle konustular. Hizir gemiciler tarafindan tanindi. O ikisini ücretsiz olarak gemiye aldilar. O sirada bir serçe geminin kenarina konup, denizden bir iki yudum su aldi. Hizir:
"Yâ Musa, benim ilmimle senin ilmin, Allah'in ilmini bu serçenin denizden aldigi bir yudum kadar bile eksiltmez' dedi. Ondan sonra geminin tahtalarindan birini el uzatip söktü. Musa:
'Bizi gemilerine ücretsiz almis olan bir toplulugun gemilerine kasdedip, içindekileri batirmak için mi deliyorsun? 'dedi. Hizir:
'Ben sana sen beraberimde asla sabredemezsin demedim mi?' dedi. Musa:
'Unuttugum seyden dolayi beni muaheze etme' dedi. Vakiada Musa'nin bu ilk muhalefeti unutma eseri idi. Yine gittiler. Bir de baktilar ki bir çocuk, diger çocuklarla oynuyor. Hizir, çocugun basini yukarisindan tuttu ve basini eliyle kopardi. Musa:
'Tertemiz bir cani, diger bir can karsiligi olmaksizin öldürdün ha?' dedi. Hizir:
'Ben sana, sen beraberimde asla sabredemezsin demedim mi?'dedi. -Ibn Uyeyne: Bu ikincisi daha te'kîdlidir, dedi.- *Yine gittiler, nihayet bir köye gelince, ahâlîsinden yemek istediler. Ahâlî onlari müsâfir etmekten çekindiler. Hizir ile Musa orada yikilmaga yüz tutmus bir duvar buldular. Hizir o duvari dogrulttu: Hizir eliyle isaret ederek onu dogrultuverdi. Musa Hizir'a:*
'Eger isteseydin bunun için bir ücret alabilirdin'dedi. Hizir:
iste bu benimle senin aynlisimizdir' dedi".
Peygamber (S) (kissayi buraya kadar naklettikten sonra):
"Allah Musa'ya rahmet eylesin. Çok arzu ederdik ki, keski sabredeydi de aralarinda geçecek maceralar (Allah tarafindan Kur'ân'da) bize hikâye olunaydi" buyurdu [93].

46- Kendisi Ayakta Iken Oturmakta Olan Bir Âlime Suâl Soran Kimse Babi

64-.....Ebû Musa (R) söyle demistir: Peygamber'e bir kimse geldi ve: Yâ Rasûlallah! Allah yolunda kital ne demektir? Kimimiz öfkesine kapilarak, kimimiz arindan dolayi kital yapiyor? diye sordu. Rasûlullah (S) soran kimseye dogru basini kaldirdi. -Râvî der ki [94]: Basini ona dogru kaldirmasi sirf soran kimsenin ayakta bulundugundan dolayi idi.- Ve: *"Her kim Allah 'm kelimesi en yüksek olsun diye kital yaparsa, onunkisi aziz ve celîl olan Allah yolundadir"* buyurdu [95].

47- Haccda Küçük Taslari (Cemreleri) Atma Sirasinda Suâl Ve Cevâb Babi

65-.....Abdullah ibn Amr (R) söyle demistir: Ben Peygam ber(S)'i Minâ'da cemrenin yaninda gördüm, kendisine suâller soruluyordu: Bir kimse: Yâ Rasûlallah, cemreyi atmadan önce kurbân kestim, dedi. Rasûlullah: *"Cemreyi at, günâhi yok"* buyurdu. Diger biri: Kurbân kesmeden önce tiras oldum, dedi. Rasûlullah: *"Kurbâni kes, günâhi yok"* buyurdu. Peygamber'e o gün öne geçirilmis yâhud geriye birakilmis hiçbir sey sorulmadi ki (cevâbinda) *"Yap, günâhi yok"* buyurmasin [96].

48- Yüce Allah'in: *"Sana ruhu sorarlar. De ki: Ruh Rabb'imm emrindendir. Size az bir ilimden baskasi verilmemistir"* (el-Isrâ: 17/85) Kavli Babi

66-.....Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle demistir: Ben Peygamber (S)'in maiyyetinde Medîne harabelerinde yürüyordum. Peygamber beraberinde bulunan hurma dalindan bir deynege dayaniyordu. Derken bir kaç Yuhûdî'ye rastladi. Bir takimi diger takimina: O'na ruhu sorun, dedi. Bir takimi da: O'na birsey sormayin, bunun hakkinda hoslanmayacaginiz birsey söyler, dedi. Bunun üzerine biri kalkip: Yâ Ebâ'l-Kaasim, ruh nedir? diye sordu. Peygamber sükût etti. Kendi kendime: O'na sübhesiz vahy. olunuyor, dedim. Ve yanindan kalktim. Vahiy hâli siyrilinca: *"Sana ruhu sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir. Onlara az bir ilimden baskasi verilmemistir"* (el-lsrâ: 17/85) âyetini söyledi. Râvî A'mes: Bizim okuyusumuzda iste böyle "Ve mâ ûtû (= Onlara verilmedi...)" seklindedir, dedi [97].

49- Bâzi Insanlarin Anlayislarinin Kisa Olmasi Ve Terkten Daha Siddetli Bir Hâle Düsmeleri Endîsesinden Dolayi Üstün Kilinmis Bâzi Seyleri Yapmayi Yâhud Ilân Etmeyi Terkeden Kimse Babi

67-.....el-Esved (75) söyle demistir: ibn Zubeyr bana: Âise sana çok sirr söyler idi. Binâenaleyh o sana Ka'be hakkinda ne tahdîs etti? dedi. Ben de ona sunu söyledim: Âise bana dedi ki: Peygamber (S): *"Yâ Âise, sayet kavminin zamanlari yakin olmasaydi -îbn Zubeyr; küfre yakin olmasaydi dedi- muhakkak Ka'be'yi bozar ve ona biri insanlarin girecegi, digeri de çikacaklari iki kapi yapardim"* buyurdu, iste Ibnu Zubeyr Peygamber'in bu arzusunu yerine getirmistir [98].

50- Anlayamamalarindan (Hoslanmadigi Ve Bu Yüzden Aktarilmasini Hosgörmedigi Için) Ilmi, Bir Topluluktan Baska Bir Topluluga Tahsis Eden Kimse Babi

Ve Alî (Ibn Ebî Tâlib-R): "Insanlara anlayabilecekleri seyler söyleyiniz. Siz Allah ve Rasûlü'nün tekzîb olunmasini arzu eder misiniz?" demistir.
Bize Ubeydullah ibnu Musa, Ma'rûf ibn Harrabûz'dan; o da Ebu't-Tufeyl(110-R)'den; o da Alî (Ibn Ebî Tâlib R)'den bu sözü tahdîs etti [99].

68-.....Katâde söyle demistir: Bize Enes ibn Mâlik (R) söyle tahdîs etti:
Muâz ibn Cebel, deve üstünde Peygamber'in terkisinde iken, Peygamber (S):
- *Yâ Mûaz ibne Cebel!* diye nida etti. Muâz:
- Lebbeyk yâ Rasûlallah, ve sa'deyk, dedi. Peygamber yine:
- *Yâ Muâz!* diye çagirdi. Muâz:
- Lebbeyk yâ Rasûlallah ve sa'deyk, dedi. Bu üç kerre vâki' oldu. Üçüncüde Rasûlullah.
- *Hiçbir kimse yoktur ki, kalbinden tasdik ederek Allah 'tan baska ilâh olmadigina ve Muhammed'in Rasûlullah olduguna sehâdet etsin de Allah onu atese haram etmesin,* buyurdu.
Muâz:
- Yâ Rasûlallah, bunu insanlara haber vereyim de sevinsinler mi? dedi.
- *Haber verdigin takdirde buna güvenirler,* buyurdu. Muâz ibn Cebel, bunu ölümüne yakin günâhtan siyrilmak için haber verdi.

69-.....Ben Enes (R)'ten isittim, söyle dedi: Bana zikrolundu ki, Peygamber (S), Muâz'a:

- *Allah'a hiçbir sey ortak kilmiyarak Allah'a kavusan kimse, cennete girdi,* buyurmustur.
Muâz:
- Bunu insanlara müjdeleyeyim mi? dedi. Rasûlullah:
- *Hayir, çünkü ben onlarin buna güvenmelerinden endîse ederim,* buyurdu [100]

51- Ilim (Ögrenip Ögretmek)de Haya Babi

Ve Mucâhid ibn Cebr: "Haya eden de, büyüklük taslayan da ilim ögrenemez" demistir. Âise (R) de: "Ensâr kadinlari ne iyi kadinlardir! Hayalari kendilerini dînde fakîhler (derin âlimler) olmalarindan men' etmedi" demistir[101]

70-.....Bize Hisâm, babasi Urvetu'bnu'z-Zubeyr'den; o da Ümmü Seleme(R)'den tahdîs etti. Söyle demistir: Ümmü Suleym (R) Rasûlullah'in yanina geldi de: Yâ Rasûlallah! *"Allah hakktan haya etmez"* (el-Ahzâb: 33/53). Bir kadin ihtilâm olursa yikanmasi îcâb eder mi? diye sordu. Peygamber (S): *"Suyu gördügünde (evet)"* cevâbini verdi. Ümmü Seleme utancindan yüzünü örterek: Yâ Rasûlallah! Kadin da ihtilâm olur mu? dedi. Rasûlullah: *"Evet. Sag elin topraga gelsin! Bu olmasa çocugu kendisine nasil benzeyebilir?"* buyurdu.

71-.....Abdullah ibn Umer (R)'den (ki o söyle demistir): Rasûlullah (S): *"Agaçlardan bir nevi' vardir ki yapragi düsmez, o agaç müslümânin benzeridir. Nedir o, bana söyleyin"* buyurdu, insanlar çöldeki agaçlan saymaga daldilar. Benim kalbime onun hurma agaci oldugu düstü. Abdullah dedi ki: Fakat ben söylemege utandim. Yâ Rasûlallah, onu bize haber ver, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (S): *"O, hurma agacidir"* buyurdu. Abdullah dedi ki: Müteakiben babama gönlüme düsen seyi söyledim. Babam: Vallahi onu söylemis olmakligin bana, benim su, su seylerim olmasindan daha sevimli olurdu, dedi[102].

52- Âlime Bizzat Kendisi Bir Sey Sormaktan Utanip da Sorma Isini Baskasina Emreden Kimse Babi

72-.....Alî ibn Ebî Tâlib (R) söyle demistir: Ben çok mezîsi olan bir adam idim. Peygamber'e sormasini Mikdâd ibnu'l-Esved'e emrettim. O da sordu. Peygamber (S*): "Abdest almasi îcab eder"* buyurmustur[103].

53- Mescid Içinde Ilim Takrir Etmek Ve Herhangi Bir Suâlin Cevâbini Zikretmek Babi

73-.....Bize Abdullah ibn Umer ibn Hattâb'in azâdlisi Nâfi', Abdullah ibn Umer (R)'den tahdîs etti (ki söyle demistir): Bir kimse mescidde ayaga kalkti ve: Yâ Rasûlallah, nereden ihrama girip telbiye etmemizi emrediyorsun? diye sordu. Rasûlullah (S): *"Medine ahâlîsi Zu'l-Huleyfe'den, Sam ahâlîsi Cuhfe'den, Necd ahâlîsi Karn'dan itibâren telbiye etsinler"* buyurdu. Abdullah ibn Umer der ki: Rasûlullah'm: *"Yemen ahâlîsi Yelemlem'den i'tibâren telbiye etsinler"* buyurdugunu da söylüyorlar. Ibn Umer: Ben bu son sözü Rasûlullah'tan anlamadim, der idi.

54- Suâl Soran Sahsa, Sordugu Seyden Fazlasiyla Cevâb Veren Kimse Babi[104]

74- Bize Âdem (ibn Ebî Iyâs) tahdîs edip söyle dedi: Bize Ibnu Ebî Zi'b, Nâfi'den; o da Ibn Umer (R)'den; o da Peygamber (S)'den tahdîs etti. Ve keza (Âdem, o da ibn Ebî Zi'b'den), o da Zuhrî'den; o da Sâlim'den; o da Ibn Umer'den (söyle demistir): Bir kimse Peygamber'den: Ihrama giren (insan) ne giyer? diye sordu. Peygamber (S):

"Ne gömlek, ne sarik, ne don, ne bornus, ne çehrî veya zagferân ile boyanmis bir kumas giyer. Na'leyn bulamadigi takdirde mest giysin ve onlari topuklarin altina varincaya kadar kessin" buyurdu.

---

[1] el-Câmi'u's-Sahîh'deki kitâblarin hepsinin medari (dönüp dolasmasi) ilim üzerine oldugu içindir ki, Buhâri bu ilim Kitâbi'ni, bundan sonraki kitâblarin önüne geçirmistir. Bunu niçin Imân Kitâbi'nin da önüne geçirmedi? dersen, îmân mükellef üzerine ilk vâcib olan sey oldugu için, yâhud mutlak olarak islerin en faziletlisi, en sereflisi oldugu içindir derim. Nasil böyle olmaz ki, îmân, ilimce de amelce de her hayrin baslangici, küçük büyük her kemâlin menseidir. Vahiy Kitâbi'nin en öne geçirilmesine gelince, îmâni ve dîn ile ilgili her seyi tanima, ancak vahye dayandigi için, yâhud semâ'dan bu ümmete inen ilk hayr, vahy oldugu içindir (Kirmani, Aynî).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/213.

[2] Buhârî, ilmin faziletini beyân hususunda iki âyeti zikretmekle yetindi. Çünkü Kur'ân, kat'î olan hüccetlerin en kuvvetlisidir. Nefyetmede de, isbât etmede de Kur'ân'la istidlal etme, baskalariyla istidlalden daha kuvvetlidir (Kirmânî, Aynî).
Ilk âyetin bas tarafi söyledir:
"Ey îmân edenler, size meclislerde 'yer açin' denildigi zaman genisleyin ki, Allah da size genislik versin. 'Kalkin' denilince de kalkiverin..."
Bu âyetin tefsîri sirasinda Elmalili Muhammed Hamdi Yazir, ilmin faziletiyle ilgili birçok hadîsler siralamistir: VI, 4790-4797.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/213-214.

[3] Hadîsin basliga uygunlugu meydandadir. Bu hadîsten birçok hükümler alinmistir: Sorana ögretmenin vücûbu, âlim mesgul bulundugu müddetçe ona herhangi bir-sey sormamasi ögrencinin âdabindan oldugu; çünkü konusmakta oldugu konuyu tamamlayincaya kadar sözünü kesmemesi dinleyenlerin hakki oldugu, ögrenci sormasinda kati ve sert bile olsa ögretmenin ona yumusak ve rifk ile muamele etmesi, âlimin cevâbda genisletme yapabilecegi, cevâb vermekte kaadî, müftî ve müderrisin soru soranlarin öncelik siralarini gözetmeleri gerekecegi...
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/215.

[4] Müslim'deki rivayetlerin birinde gösterildigi üzere, bu sefer, Mekke'den Medine'ye dönüs idi. Vakti giren namaz da ikindi namaziydi. Bâzilari konak yerine varir varmaz hemen acele ile abdest almaga baslamislar, ökçeleri islanmamis olanlari bile varmis. Müslim'in rivayetinde bu inzardan sonra sarahaten Abdesti eksiksiz alin.'"tenbüii de vardir: Müslim Ter., 1,323-324; "Tahâre, iki ayagi kemâliyle yikamanin vücûbu babi", 26(241).
Bu hadîsten: Abdestte iki ayagi tam yikamanin vücûbu, temizligi her organa tam yayginlastirmanin vücûbu, cesedin azâb olunacagi, ilim münazarasinda gerektiginde ses yükseltmenin cevazi, âlimin farzlar ve sünnetlerin zayi' edilmesini gördügünde bunu yüksek sesle reddedebilecegi, te'kîd ve vücûbunda mübalaga olmak üzere mes'elenin tekrar tekrar söylenebilecegi gibi hükümler alinmistir. (Aynî).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/215.

[5] Bu, muhaddisin haddesenâ, ahbaranâ ve enbeenâ sözleri arasinda fark var midir, yoksa hepsi bir midir hususunu beyân babidir.
Bu babi Kitâbu'l-Ilm'de mutlak olarak zikretmesi, kitabini Peygamber'den rivayet edilmis müsned hadîsler üzerine bina ettigine tenbîh içindir. Bunun Ilim Kitabi ile münâsebeti açiktir. Çünkü bu, muhaddisin lügat ve istilah yönünden mezkûr lâfizlar arasindaki farki bilme hususunda muhtaç olacagi seyler cümlesindendir. Buhârî "Bu ta'bîrlerin hepsi birdir, aralarinda fark yoktur" görüsünü tercîh etmistir. Buhârî bu görüsü, üstadi Humeydî'den; o da kendi üstadi Sufyân ibn Uyeyne'den nakletti.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/216.

[6] Bunlar arka arkaya üç ta'lîktir. Buhârî bunlari sahâbînin bazen haddesenâ, bazen de semi'tii demekte olduguna, binâenaleyh bunun da sahâbîlerin bu sîgalar arasinda fark gözetmediklerine delâlet ettigine tenbîh olmak üzere getirdi. Birinci ta'lîki, Kader Kitâbi'nda, ikinciyi Cenâiz Kitâbi'nda, üçüncüyü de Rikaak Kitâbi'nda vasletti.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/216.

[7] Bunlar da diger üç ta'lîktir ki, bunlari da an'anenin, yânî "an fulanin, an fulanin" ta'bîrlerinin, -bu fulânlarin bulusmalari sabit oldugu zaman- vasl ifâde ettigine tenbîh için getirmistir. Buhârî bu üç ta'lîki de Tevhîd Kitâbi'nda vasletmistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/217.

[8] Bu hadîste, üstadin talebeden, talebenin de üstâddan isitmesini tahdîs ta'bîriyle ifâde etmesi vardir. Çünkü Peygamber, sahâbîlere hitaben: *"Bana tahdîs edin"* buyurdu; onlar da Peygamber'e: "Bize tahdîs et" dediler.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/217.

[9] Basliga uygunlugu "Onun ne oldugunu bana tahdîs ediniz" ve "Yâ Rasûlallah! Onun ne oldugunu bize tahdîs et" sözlerindedir. Baslik tahdîs, ihbar ve in-bâ diye üç lâfizladir; hâlbuki hadîste tahdîs'ten baska lâfiz yoktur dersen, ben: Hadîsin lâfizlari muhteliftir, bütün yollari toplanirsa bu ta'bîrlerin hepsi de bulunur derim.
Bu hadîsten:Âlimin, anlayislarini denemek için ve onlari düsünmeye ragbetlendirmek için talebelerine soru sormasinin müstehâbligi, büyüklere ta'zîm gösterip yanlarinda gereksiz konusmamak, bir maslahati kaçirmaya götürmedigi müddetçe, hayanin müstehâbligi, cevâbini beyân etmekle beraber bilmecenin cevazi, daha iyi anlatmak ve zihinlerde ma'nâlari sû'retlendirmek için misâller getirip beyân etmenin cevazi, kendinden asagidaki kisilerin idrâk etmekte olduklari bâzi seylerin büyük âlime bazen gizli olabilecegi; çünki ilmin ilâhî bir hibe ve Rahmani bir mevhibe oldugu: *"Lütuf ve inayet muhakkak Allah'in elindedir; onu kime dilerse ona verir"* (Âli Imrân: 3/73; el-Hadîd:57/29) gibi hükümler alinmistir (Aynî)
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/218.

[10] Selefin bâzisi ancak üstâdlarin lâfizlarindan isittikleri söze i'tibâr etmislerdir de üstâdlarin huzurunda okunanlara i'tibâr etmemislerdir, iste bu sebebledir ki Buhârî, Üstâdlarin huzurunda okunanlarin da cevazina dâir bu babi açti ve bundan Hasen Basrî'nin "Âlimin huzurunda okumakta be's yoktur" sözünü getirdi. Bu sözü ta'lîk yaptiktan sonra, müsned olarak da sevk eyledi. Keza Sufyân es-Sevrî'den ve Imâm Mâlik'ten de mevsûlen zikretti ki, bu iki imâm, âlimden isitmek ile âlimin huzurunda okumayi müsâvî kilmislardir... (Ibni Hacer).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/219.

[11] Burada "sakk"dan (belki de bugün "çek" dedigimiz seyden) murâd, içinde bir hakki i'tirâf ve ikrar eden kimsenin ikrari yazili bulunan mektûbdur. O ikrar ediciye, içindeki kendi ikrari yazilmis olan mektûb okundugu zaman, kendisi yazilan bu sözleri bizzat telâffuz etmemis olsa da "Evet buna sehâdet caiz oldu" der. Iste bunun gibi, âlimin huzurunda okundugu ve onun da bu okunan sözleri ikrar ettigi zaman artik o sözleri kendinden rivayet etmesi sahîh olmustur (Ibn Hacer).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/220.

[12]

Buhârî, bâzilarinin Dimâm ibn Sa'lebe hadîsiyle âlim huzurunda okumaya hüccet getirmelerini zikredince, hadîsin tamâmini burada getirdi.
Buhârî bu babin basinda ilmi elde etme yollarindan semâ', kiraat veya arz yollarini zikretmisti. Bundan sonra munâvele ve mükâtebe yollarini zikredecektir. Hadîsi elde etme yollari, sirasiyla su sekiz çesitte toplanir:
a- Semâ': Hadîsi bizzat üstadin agzindan isitme.
b- Huzurda okuma: Seyhinden rivayet edebilmek için yazdigi hadîsleri üstadin huzurunda okuyup tasdîkindan geçirmek; buna arz etmek de denir.
c- Icazet: Üstadin semâ' ve kiraat olmaksizin -özel kaaideleri dâhilinde- bütün veya bâzi rivayetlerini ögrencinin rivayet etmesine izin vermesi.
ç- Munâvele: Üstadin rivayetine izin verecegi bir kitabi ögrencisine kendi eliyle vermesidir.
d- Kitabet yâhud mükâtebe: Üstadin kendi isittigi hadîslerinin tamâmini veya bir kismini hâzir veya gaaib bir kimse için yazmasi veya yazdirmasidir.
e- I'lâm yâhud I'lâmu's-Seyh: Üstâd kendisinden rivayete izin vermeksizin, fulân hadîsi veya hadîsleri veya hadîs kitabini fulân üstadindan isitmis oldugunu bildirmesidir.
f- Vasiyyet: Üstadin rivayet ettigi bir kitabi veya cüz'ü, sefere çikarken veya vefat ederken bir sahsa vasiyyet yoluyla birakmasidir.
g- Vicâdet: Bir üstadin bir râvînin kendi el yazisiyle yazilmis bir kitabinin veya bâzi hadîslerinin, baska bir kimse tarafindan bulunmasi ve elde edilmesidir. Bu yollarla elde edilen hadîsleri rivayette ayri ayri ta'bîrler ve elde edilis yollarini isaret eden eda ta'bîrleri vardir. Bu eda ta'bîrlerinin hadîsin saglamlik, deger ve güvenilirliginde çok ehemmiyetleri vardir. Bunlar Hadîs Usûlü ilminde etraflica ögretilir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/220-221.

[13]
Sa'd ibn Bekr ogullari Peygamber'imizin süt dayilarinin kabîlesidir. Süt annesi Halîme es-Sa'diyye onlardandir. Sa'd ogullarinin îmâni, ibn Ishâk'in beyânina göre, hicretin dokuzuncu senesinde Huneyn gazasindan sonra vâki' olmustur. Dimâm'in "îmân ettim" demesi ihbar midir, insâ midir? Buhârî'nin anladigi gibi ihbar ise, Sa'd ogullan nezdine Peygamber tarafindan da'vet ve ta'lîm için gönderilen zât vâsitasiyle îmân etmisler, Dimâm da Islâm'in rükünlerini bir de vasitasiz olarak dogrudan dogruya Peygamber'in agzindan isitmege kavmi tarafindan gönderilmis demek olup, bu sözüyle îmân etmis oldugunu haber vermis oluyor. Eger diger bâzi muhaddislerin anladigi gibi insâî ise, îmâni -suâllerinin cevâblarini aldiktan sonra- Peygamber'in huzurunda vâki' olmus; kendisini gönderen kavmi de ondan sonra îmâna gelmis demektir. Ibn Ishâk'in Ibn Abbâs'tan yaptigi rivayet de bunu te'yîd eder. Bu tarîkten gelen hadîsin sonunda
"Suâllerini sorup cevâblarini aldiktan sonra "Eshedu en-lâ-ilâhe ille'llâh ve es-hedu enne Muhammeden abduhu ve Rasûluhu" dedigi zikrediliyor. Keza Müslim'in baska tarîk ile yine Enes'ten rivayetinde = Senin gönderdigin kimse iddia ediyor ki." demis oluyor ki, bu zeame(= iddia ediyor) lâfzi kendisinin de, kavminin de Peygamber'in elçisine henüz inanmayip, isi anlamak için Dimâm'in Peygamber huzuruna kavmi tarafindan gönderildigini sezdiriyor. Her ne'hâl ise, bu Dimâm ibn Sa'lebe muamelesi, hitâb ve suâldeki kabaligiyle beraber, hakkinda Ibn Abbâs: = Dimâm ibn Sa'lebe'den efdal hiçbir vâfidin geldigini isitmedik" diyor. Onun bu fazileti bütün kavminin îmânina sebeb olmasidir (Ahmed Naîm, Tecrid Ter., 1,60-61).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/222-223.

[14]
Buhârî, babin isminden sonra zikrettigi ta'lîkleri Sahih"inin baska yerlerinde vasletmistir. Burada müfreze kumandanina verilen yazili mektûb hadîsini de Sahihinde mevsûlen getirmedi. Bu sahîh hadîsi Beyhakî ile Taberânî vasletmislerdir.
Peygamber Bedr'den evvel bir müfrezeyi Nahle Vâdîsi'ne gönderdi. Müfreze kumandani Abdullah ibn Cahs'a, Medine'den iki gün ayrildiktan sonra mektubu açip, içindeki emre göre hareket etmesini emretmisti. O da Medine'den iki konak ayrildiktan sonra mektubu açmis ve sekiz sahâbîden ibaret olan müfrezesine okuyup Peygamber'in emirlerini haber vermistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/223-224.

[15]
Bu hadîsten "munâvele"ye delâlet ciheti sudur: Peygamber mektubu elçisine karsi okumadi, lâkin mektubu elçiye uzatip verdi ve ona mektubun içindekileri kendisine isnâd etmesine ve "Bu, Rasûlullah'in mektubudur" demesine icazet verdi.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/224.

[16]
Hadîs, basligin son cüz'üne uymaktadir. Bu hadîsten: Ilmi yazip memleketlere göndermenin cevazi, kâfirlere mektûb yazmanin cevazi, devlet baskaninin kaadîlelerin, hâkimlerin kendi yazilarina mühür basmalarinin cevazi, erkeklerin mühürleme sirasinda gümüsten mühür yüzük kullanmalarinin cevazi gibi hükümler alinmistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/224-225.

[17]
Bu hadîsten de: Bir ilim halkasina oturan kimsenin Allah'in yakininda ve himayesinde oldugu, ve onun meleklerin üzerine kanatlarini açacaklari kimselerden oldugu, âlimin de ögrenciyi böyle barindirip korumasinin vâcib oldugu; bir âlimin meclisine oturmak istenip de bundan utanan kimseye, bu yüksek hayasindan dolayi Allah'in da ona azabdan haya edecegi; âlimin ilim meclisinde oturmaktan yüz çevirenden Allah'in da yüz çevirecegi; ilim halkasinda daha iyi isitmek için büyüge yakin oturmanin müstehâbligi; ilim meclisinin kenarina oturmak ve kimseyi yerinden kaldirmamanin güzel edeblerden oldugu; ilim halkasinda bos yer birakmayanlara ve hayir talebinde sikisanlara övgünün cevazi; âlimin, meclistekilerin soru sormasindan evvel ilmi anlatmaya baslamasi... gibi hükümler alinmistir (Aynî).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/225-226.

[18]
Kirmânî söyle dedi: Buhârî basliktaki hadîsi muallak olarak getirdi. Bu, ya daha sonra isnâdiyle zikrettigi hadîsi ma'nâ ile nakletmek bâbindandir, yâhud da yaninda baska bir tarîkden sabit olmus bir hadîstir. Bunun bir rivayeti Tirmizî'de, Abdullah ibn Mes'ûd'dan gelmistir. Bu hadîs, Buhârî'nin "Hacc Kitâbi"nda Minâ Hutbesi babinda, Ebû Bekre (R)' den gelmis mevsûl bir hadîstir (Aynî, Umdetu'l-Kaarî, I, 417-418).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/226.

[19]
Bu hadîste tahdîs ve an'ane yollari vardir. Buhârî bunu Hacc, Tefsir, Fiten ve Bed'u'1-Halk kitâblarindan da tahrîc etmistir. Rivayetlerin bazisi mufassal, bâzisi da kisadir.
Bundan da: Âlime, dogrudan dogruya ilim ulasmayan müstakbel nesillere de ilmi teblîg etmesi ve ilmi anlamayanlara onu açiklamasinin vâcib olacagi; çünkü bunun, Yüce Allah'in âlimlerden *"Onu muhakkak açiklayip anlatacaksiniz, onu gizlemeyeceksiniz"* (Âlu lmrân: 3/187) diye te'mînât aldigi bir husus oldugu, daha sonraki zamanlarda ilmi, geçenlerden daha iyi anlayacak kimselerin gelecegi, hadîsi tasiyanin ma'nâsini bilmese de ondan hadîs alinmasinin caiz olacagi, haram olan seyin harâmligini te'kîd edip, Peygamber'in yaptigi gibi en belîg sekilde bildirmenin âlime vâcib oldugu; mal, can, irzin harâmlikta musâvî olduklari gibi hükümler alinmistir (Aynî).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/227.

[20]
Bir sey evvelâ ögrenilip bilinir, ondan sonra söylenir ve onunla amel edilir. Binâenaleyh ilim, konusmaktan ve amel etmekten evveldir. Keza ilim, serefçe de sözden ve amelden öndedir; zîrâ o, vücûd organlarinin en sereflisi olan kalbin amelidir. Ilim, sözün de, amelin de sahîh olmasinda sarttir. Bunlar ilimsiz mu'teber olmazlar...
Yüce Allah Peygamber'inin sahsinda: *"Binâenaleyh su 'Allah'tan baska hiçbir tann yoktur' hakikatini bil, hem kendinin, hem erkek mü 'mirilerle kadin mü 'mirilerin günâhinin magfiretini iste. Allah dolastiginiz yeri de bilir, barindiginiz yeri de"* (Muhammed: 47/19) âyetinde, evvelâ bilgi ile basladi; ondan sonra söz ve amele isaret olan istigfar ile emreyledi. Buhari bu âyetle bâb ismindeki sözün Kur'ân'daki sahidini göstermis oluyor.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/228.

[21]
Bu kelâm, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ibn Hibbân ve Hâkim'de sahîh denilerek rivayet edilen Ebu'd-Derdâ hadîsinden bir parçadir. Baskalari bunu senedindeki bir ittirab

sebebiyle zaîf bilmislerse de, kendisini takviye eden birçok sâhidleri vardir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/228.

[22] Bunu Müslim, A'mes hadîsinden; o da Ebû Salih'ten; o da Ebû Hureyre'den olmak üzere tahrîc etti. Bu *"Kim bir mü'mini bir kederden nefes aldirirsa... "* diye baslayan uzun hadîsin bir parçasidir. Bunu, Tirmizî de tahrîc etmistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/228.

[23] Buhârî arka arkaya siraladigi bu âyetleri, ilmin ve âlimlerin rütbe ve makaam yüksekligini isbât için delîl olarak getirmistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/228.

[24] Bu iki ta'lîkten birincisini Buhârî, iki bâb sonra mevsûlen rivayet etti. Ikincisi, yânî *"Ilim ancak ögrenmekledir"* sözü, Ibn Ebî Âsim ve Taberânî'nin merfû' olarak Muâviye hadîsinden; Ebû Nuaym el-Isfahânî'nin de Riyâzu'l-Muteallimîn'de Ebu'd-Derdâ'dan merfû' olarak rivayet ettikleri hadîstendir. Tamâmi: *"Ey insanlar, ögreniniz, Ilim ancak ögrenmek ile (bâzi rivayetlerde ögretmek ile), hilm ancak tahallum ile, fikih ancak tefakkuh iledir. Kim hayri biriktirirse (yâhud ihtiyar ederse) o kendisine verilir"* tarzindadir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/228-229.

[25] Ebû Zerr'in bu sözünü Dârimî, Müsned'inde, Evzâî tarîkinden mevsûl olarak söyle rivayet etmistir: Bana Mersed ibn Ebî Mersed, babasindan tahdîs etti. söyle demistir: Ebû Zerr'e geldim, o Minâ'da orta cemrenin yaninda oturmustu, halk etrafinda toplanmis, ondan fetva soruyorlardi. Derken ona bir adam gelip yanibasmda durdu, sonra: Sen fetva vermekten vazgeçmedin mi? dedi. Ebû Zerr basini ona dogru kaldirip: Sen benim üzerime murâkib misin? Eger kilici sunun üzerine koysaniz... dedi.
Onu fetvadan men' eden Osman'di. Sam'da Muâviye ile Ebû Zerr arasinda Kenz âyeti (et-Tevbe: 9/35)'nin tefsirinde ihtilâf çikmisti. Muâviye: Bu âyet hâsseten ehli kitâb hakkinda nazil oldu, dedi. Bu ihtilâf Ebû Zerr'in Sam'dan Medine'ye, oradan Rebeze'ye geçmesine sebeb olmustur.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/229.

[26] Buradaki birinci ta'lîki, Hatîb Fikih ve Mutefakkih kitabinda sahîh bir senedle Ebû Bekr ibn Harbî tarikiyle rivâyet'etti. Ibn Ebî Âsim da îlim Kitâbi'nda Mukaddemî'den rivayet etti. ikinci ta'lîk ise Buhârî'nin, bâzilarinin görüsü olarak yaptigi nakildir. "Rabbânî" ve "Ribbiyy" tâbirleri Kur'ân'da birkaç defa geçer (Âli-Imrân: 3/79, 146; el-Mâide: 5/44, 63). Bunlarin ikisi de Rabb'e nisbettir. Rabb'e kulluk eden demektir. Râ'nin kesresi ile "Ribbiyy"; Basra, Bisriyyun gibi ismi mensûb tagayyurâtindandir. Rabbânî, mürebbî demek olan Rabbân'a nisbet olarak düsünülebilecegi gibi, Ribbiyy de cemâat demek olan Ribbe'ye nisbet olarak da tahlil edilmistir. Bâzilari Rabbânî ile Ribbiyy arasindadir ma'nâ farki bulundugunu söylemislerdir: Ezcümle Ibn Zeyd demistir ki: Rabbânî vâlî olan imamlar, Ribbiyy de raiyye'dir ki, rabbe müntesibdirler. Binâenaleyh Rabbânî ve Ribbiyy ikisi de Rabb'e intisâb ma'nâsini mutazammin olmakla beraber, ribbe intisâb ile terbiye ve ta'lîm görmüs cemâat; Rabb'e intisâb ile digerlerini ta'lîm ve terbiye edebilecek yüksek seviyede bulunanlar diye tefrîk edilmek en muvafik ma'nâ olacaktir. Maamâfîh bunlarin müteradif veya ribbiyyûn, rabbâniyyûn'dan eam olarak da kullanilmasi caiz olur (Hakk Dîni, II, 1197).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/229-230.

[27] Bu bütün vâlîler, âmirler, idareciler, ögreticiler... topluluklarina yumusaklik ve mülâyemetle muamele etmeyi emirdir. Bu hadîs cevâmi'u'l-kelim, yânî çok degerli ma'nâlar toplayan câmiali sözlerdendir. Çünkü dünyâ ve âhiretin hayirlarina sâmil bulunmaktadir. Zîrâ dünyâ ameller yurdu, âhiret karsilik görme yurdudur. Rasûlullah (S) iki darda da âlemlere rahmet oldugunu gerçeklestirmek üzere, dünyâ ile ilgili islerde kolaylastirmayi, âhiretle ilgili islerde hayir va'di ve sürür haberi vermekle emretmistir (Aynî).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/230.

[28] Peygamber (S) sahâbîlere bilinen vakitlerde va'z eder, üzerlerine bikkinlik ve sikinti vermekten korktugu için bütün vakitleri kaplamazdi. Nitekim "Kimse iki uylugunu toplayip birbirine yanastirarak (eziyet verici sekilde) namaz kilmasin " ve "Evvelâ aksam yemegiyle baslayin, sonra namaz kilin" sözleriyle onlari nehyederdi ki, bunlardan maksadi Allah'a tam yöneii.iekten, namazdan ve niyetten, baska seylerle mesgul olmamalari idi. Yüce Allah da onu ümmetine çok sefkatli olmakla vasiflayip, söyle buyurmustur:
"Andolsun size kendinizden öyle bir Rasûl gelmistir ki, sizin sikintiya ugramaniz ona çok agir ve güç gelir. Üstünüze çok düskündür. Müzminlere çok sefekatli, çok merhametlidir" (et-Tevbe: 9/128)(Aynî).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/231.

[29] Bu sözün ma'nâsi sudur: Bana vahy olunan dîn ilmini teblîg ederken, bâzilarina tahsîs edip de digerlerinden gizledigim yoktur. Allah tarafindan bana her ne bildirilmis ise herkese musâvî surette teblîg ediyorum. Ben ancak bir taksîm ediciyim. Tebliglerim herkese göre farksiz olmakla beraber, bu tebligler insanlar tarafindan farkli derecelerde anlasiliyor. Çünkü anlayisi veren Allah'tir. Allah'in verdigi sey, kullarina farkli derecelerde oluyor. Bunun izleri de benim tebligimden sonra görülüyor. Herkes kismetini benden alirsa da, veren Allah'tir, ben degilim.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/231-232.

[30] Bu hadîs üç hükmü sâmildir: Biri, dînde fakîh olmanin üstünlügü; ikincisi, hakîkatte vericinin Allah'tan ibaret oldugu; üçüncüsü de, bu ümmetten bir kisminin ebediyyen hakk dîn üzerinde bakî olacagidir. Hadîsin son fikrasi: *"Ümmetimden dâima hakk üzere gâlib ve zahir, muhaliflerinin zarar veremiyecegi bir taife hiç eksik olmayacaktir"* (Alâmetu'n-Nübüvve, Müslim, 53. bâb) hadîsinin ma'nâsina da uygundur.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/232.

[31] Basliga uygunlugu, Peygamber'in *"Agaçlardan bir agaç nevi' vardir ki..."* sözünü, onun sahâbîlerce bilinmesi yoluyla söylemis olmasi yönündendir. Ibn Umer bu bilgiyi anlamis, fakat bunu açiklamaktan onu hayasi ve küçüklügü men' etmisti. Bunun bir rivayeti daha önce "ilim Kitâbi"nin baslarinda geçmis ve bâzi açiklamalar verilmisti.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/232.

[32] Bu bâb ismindeki hasedden maksad gibtadir. Çünkü hased islâm'da haram kilinmis çirkin bir huydur. Hased, bir kimsedeki ni'metin kendisinde olmasini istemekle beraber, ondakinin yok olmasini arzu etmektir. Gibta ise, bir kimsedeki ni'metin devamini istemekle beraber, kendisinde de olmasini arzu etmektir. Buradaki hased'in gibta ma'nâsina oldugunu "Fadâilu'l-Kur'ân"da Ebû Hureyre'nin rivayet ettigi hadîs te'yîd etmektedir: "Kur'ân sahibinin gibta edilmesi babi"; 20. bâb, 46. hadîs. Hz. Umer'in sözü olan ta'lîke gelince, onu ibn Abdi'1-Berr, Ibn Sîrîn hadîsinden; o da Ahnef'ten olmak üzere sahîh bir senedle rivayet etmistir. "Efendiler olmanizdan evvel fakîhler olunuz" demek, efendilik ve baskanliktan önce, daha küçük yaslarda iken ögrenip âlimler olunuz; yâhud evlenmeden evvel âlimler olunuz, sonra büyüklük, idarecilik veya kocalik sifati, sizlerin üstâd önüne oturup ilim ögrenmenize mâni' olur, demektir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/233.

[33] Bu bâbdan maksad, ilim tahsili için sefer etmeyi isbâttir. Çünkü ilim için sefer, sahâbîler, tabiîler ve tabiîlerin tâbi'leri zamaninda (çok) alisilmis degildi. Onlar ilmi kendi beldelerinin âlimlerinden aliyorlardi. Kitâblar tedvîn edilip de bunlar memleketlere yayilinca, ilim talihleri bir beldeden digerine sefer ettiler. Artik ilim için sefer

etmek onlar arasinda âdet oldu. Binâenaleyh musannif Buhârî, sahîh, kavî bir asli isbât etmistir iyi anla. (Sah Veliyyullah, Serhu Terâcimi Ebvâbi Sahîhi'l-Buhârî, s. 13-14).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/234.

[34] Mûsâ-Hizir kissasi, Kur'ân-i Kerîm'in el-Kehf sûresi 60-82. âyetlerinde genisçe anlatilmistir. Buradaki hadîste vak'aya kisaca temas edilmis, sonunda Kur'ân'daki tafsilâtina isaret buyurulmustur. Bunun için hadîs ile âyetler birlikte okununca, Mûsâ-Hizir kissasi daha açik olarak anlasilir. Bununla ilgili hadîsler Sahîh-I Müslim ve Tercemesi, "Kitâbu'l-Fadâil; Hizir'in faziletlerinden bir bâb' (c. VII, s. 265-276) da toplanmistir.
Bu hadîsten, ilim tahsîli için uzak mesafelere kadar sefer etmenin fazileti ve ilimle ilgili daha birçok hükümler istidlal edilir. Musa'nin bu sünnetine uyarak sahabe, tâbiûn ve tabiîlerin tâbi'leri ile, onlardan sonra gelen âlimlerin birçoklari dîn ilimlerini cem' edip diyar diyar dolasmislardir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/235.

[35] Peygamber'in bu duasinin kabul edildigi gün gibi zahirdir. Çünkü "Reîsu'l-Müfessirîn", "Habru'1-Umme", "Tercemânu'l-Kur'ân", "Sultânu'l-Müfessirîn" gibi yüce lakablarla sahâbîler ve tabiîler arasinda söhret bulmustur. Bunlar Abdullah ibn Abbâs'in Kur'ân ile ilgili ilminin çoklugunu gösterdigi gibi, Peygamber'in açik bir mûcizesidir de.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/235.

[36] Hadîsin âkil ve balig tarafindan eda ve teblîg edilmesi hususunda hiçbir ihtilâf yoktur. Ancak hadîsi yüklenmeye, yânî isitip ögrenmeye gelince, ihtilâma yaklasmasindan sonra, akl edip hayir ve serri ayirdigi zaman, çocuktan da caiz olur. Iste müellif Buhârî, bunu isbât etmistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/236.

[37] Musannif Buhârî bu ta'lîki, ilim aramak için karada ve deryada sefere çikmanin fazîletine tenbîh olmak üzere zikretti.
Bu tek hadîsi Buhârî "el-Edebu'l-Müfred"de, Ahmed ile Ebû Ya'la da Müsnedlerinde Abdullah ibn Muhammed ibn Ukayl tarîkinden tahrîc etmislerdir. Bu Abdullah, Câbir ibn Abdillah'tan söyle derken isitmistir: Bana bir kimseden, Rasûlullah'tan isitmis oldugu bir hadîs ulasti. Bunun üzerine bir deve satin aldim, sonra yolculuk esyami deveme yükleyip, ona dogru bir ay yolculuk ettim. Nihayet Sam'a geldim. O zât Abdullah ibn Uneys'mis. Kapicisina: Ona
"Kapinin önünde Câbir bekliyor" de! dedim.
"Abdullah oglu Câbir mi?" diye sordu.
"Evet" dedim. Bunun üzerine disari çikti ve benimle sarmasti. Ben:
"Senden bana, senin Rasûlullah'tan isitmis oldugun bir hadîs ulasti. Ben de bunu bizzat isitmeden evvel ölmekligimden endîse ettim" dedim. Bunun üzerine söyle dedi:
"Ben Rasûlullah'tan isittim, söyle buyuruyordu:
"Allah kiyamet günü insanlari çiplaklar olarak toplar..."
Ebû Eyyûb Hâlid ibn Zeyd el-Ensârî'nin de bir hadîs için Misir'a kadar gittigi ve hadîsi dinler dinlemez, ikaamet etmeksizin hemen geriye döndügü rivayet edilmistir. Bunun da rivayet zinciri ve tafsilâti tamâmiyle zabtedilmistir (Umdetu'l-Kaarî, I, 462-463).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/236-237.

[38] Bu taksîme göre, topraklar da, insanlar da üç kisma ayrilmis oluyorlar:
1. Faydalanan, fayda veren;
2. Fayda veren, faydalanmayan;
3. Ne fayda veren, ne de faydalanan.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/239.

[39] Hadîste zikredilen "kîân", "kaaa' " lâfzinin cem'idir. O da içinde su durmayip üzerine yükseldigi arazîdir. "Safsaf" da dümdüz arazîdir. Bu son kelime hadîste yoktur. Ancak bunu istidrâd yoluyla zikretmistir. Çünkü hadîste gelen lâfizlari Kur'ân'dakilerden tefsir etmek Buhârî'nin âdetidir. Kur'ân'da "kaaen safsafen" (Tâhâ: 20/106) vâki' olmustur.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/239.

[40] Ilmin kaldirilip cehaletin köklesmesi kiyamet alâmetlerinden olunca, herhangi ilmî bir mes'eleyi bilenlerin onu meydana çikarmasi gerekir, ilmin kaldirilip cehaletin ortaligi kaplamasi, musibetlerden bir musibettir. Buhârî, Rabîatu'r-Re'y'in sözüyle, insanlardan ayrilmak ve benzeri suretlerle hadîs rivayetini terk etmenin ve ilmi tedris etmemenin, ilmin kaldirilmasi ve cehlin yayilmasi oldugunu ve bunun da içtimaî ve ferdî bir musibet oldugunu isbât etmistir. Rabîatu'bnu Ebî Abdirrahmân(136)'in bu sözünü Hatîb, el-Câmi"mde, Beyhakî ise el Medhal'inde Abdu'1-Azîz el-Uveysî'den; o da Mâlik'ten; da Rabîatu'r-Re'y'den olmak üzere mevsûlen rivayet etmislerdir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/239-240

[41] Her iki hadîsin "Ilmin kaldirilmasi ve cehlin yayilmasi" basligina delâletleri meydandadir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/240

[42] Sütün ilim ile tefsîr edilmesinin vechi, her ikisinin çok fayda vermekte istirakleri, birinin cesedlere, digerinin ruhlara salâha sebeb teskil etmeleridir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/240.

[43] Yânî bu caizdir; asli sabittir. Bununla beraber bu zamanda ihtiyatli olan, müftînin fetva vermek için bir mekânda itmi'nânla ve arkadaslariyle müsavere hâlinde olmasidir.
Bu babin hadîsiyle hayvan üzerinde durma sabit olmamistir. Lâkin Buhârî, bu hususta baska bir tarîkle Peygamber'in Veda haccinda, Minâ'da hayvan üzerinde durusunun sabit olmasina i'timâd etmistir. Binâenaleyh, sen bu takriri iyi belle, çünkü bu sana bu kitabin çok yerlerinde fayda verecektir (Sah Veliyyullah).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/241.

[44] Hacc menseklerinin -ki tas atmak, kurbân kesmek, tiras olmak ve ifâza tavafi yapmaktir- tertîb üzere edasi sünnet midir, yoksa vâcib midir?
Imâm Safiî ile Imâm Ahmed ibn Hanbel ve daha evvelki imamlardan Ata', Tavus, Mucâhid tertibin sünnetligine kaail olup, menseklerin hangisi evvel yapilsa, te'hîr edildiginden dolayi keffâret olan kan akitmak lâzim gelmez, demislerdir. Dayanaklari da bu hadîs ile benzeri diger hadîslerdir. Imâm Ebû Hanîfe ile Imâm Mâlik ve kendilerinden evvel gelen imamlardan Saîd ibn Cubeyr, Hasen Basrî, Ibrâhîm Nahaî, Katâde tertibin vücûbuna, ve tertibi bozanlara kan akitma keffâretf lâzim gelecegine kaail olmuslardir. Her iki taraf delillerinin tafsîli, fikih kitâblarindadir (Ahmed Naîm).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/241-242.

[45] Bu zamanda en ihtiyatli olan bunun aksi ise de, böyle el ve bas isaretleriyle cevâb vermenin de caiz oldugu sabit oluyor.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/242.

[46]

"Herc", ha'nin fethi ve râ'nin sükûnuyla insanlar fitne, ihtilâl, harb ve kital hengâmesine düsmek ma'nâsinadir. Lisânimizda "insanlar birbirine düsüp herc ve merc oldu" ta'bîri vardir... Herc'in lügat ma'nâsi ihtilâl ve karisikliktir. Kati ma'nâsinda kullanilmasi mecâzendir.
Bunda kisinin eliyle yâhud basiyle yâhud irâdesi anlasilacak bir seyle isaret ettigi zaman, bunun caiz olacagina delîl vardir. Insâallah Kitâbu't-Talâk'ta isaretle bosamanin hükmü ve bu konuda fakîhlerin ihtilâflari gelecektir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/242.

[47] Günes tutulmasi namazindan sonra hutbenin müstehâb oldugu bundan anlasiliyor.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/243.

[48] Buhârî'nin Enes rivayetinde olan küsûf'taki diger hadîs ile Sahîh-i Müslim'de tasrîh edildigi üzere, o namaz esnasinda cennet ile cehennem kible cihetindeki duvarda Peygamber'in gözlerine temessül etmisti. Yânî o duvar, Peygamber'in gözleri için bir nevi' televizyon ekrani vazifesi görmüstü.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/243.

[49] Bu sekk, Esmâ'nm lâfzi hakkinda ara yerdeki râvînin sekkidir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/243.

[50] Bu suâl ve imtihani edenler Münker ve Nekîr adlarindaki iki melektir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/244.

[51] Basliga uygunlugu, içinde bas ile isaret etme bulunmasi yönündendir. Lâkin bu Âise'nin fiilindendir. Bâzilari, bu fiil Âise üzerinde mevkuf (yânî durdurulmus) olur demislerse de, merfû' hadîs hükmündedir. Çünkü Âise, Peygamber'in arkasinda namaz kilmakta idi. Peygamber de namaz içinde olsa bile arkasini görür idi...
Günes ve ay tutulmasi zamanlari dakîkasi dakikasina, hattâ saniyesi saniyesine erbabi tarafindan evvelce hesâb ile haber verilebilir tabiî hâdiselerden olduklari için, vukua gelmelerinden korkuya ne mahal vardir? demek de olmaz. Çünkü bu kâinat nizâminin bozulma günü demek olan kiyametin kiyami vaktinin, evvelden hesâb ve ta'yîn edilmis bu gibi hâdiselerle birlikte vuku' bulmayacagina hiçbir aklî delîl yoktur. Fakat O en büyük hâdisenin halleri hakkinda: *"... Ay tutuldugu, günesle ay bir araya getirildigi zaman"* (el-Kiyâme: 75/9) âyetinden anlasilacagi üzere, kiyamet alâmetlerinden olarak bu kabîl bâzi felekî görünüslerin meydana gelecegi sâdik haberci tarafindan da haber verilmistir. Buna mukaabil *"Kiyametin subûtunun ne zaman oldugunu sana sorarlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabb'imin yanindadir. Onun vaktini kendisinden baskasi açiklayamaz. Göklere de, yere de agir basmistir. O sizlere ancak apansizin gelir..."* (el-A'râf: 7/187) âyetindeki sarahatten dolayi apansizin kopacak olan kiyametin de vakti ta'yîn üzere bilinmedigi için günes ve ay tutulmalarini yalvarma, dua, niyaz ve ibâdet vesilesi sayarak namaza koyulmak, îmân ehline göre pek tabiî bir keyfiyettir.. (Tecrîd Ter., I, 74).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/244.

[52] Mâlik ibn Huveyris'in bu sözü, Buhârî'nin "Namaz, Edeb ve Vahidin Haberi" kitâblarinda getirdigi meshur hadîsin bir parçasidir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/245.

[53] Bu hadîsin bir rivayeti "Imân Kitabi" 40. babinda geçmis ve orada bâzi açiklamalar verilmisti.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/246.

[54] Basliga uygunlugu "Binegine binip Medîne'ye Rasûlullah'a gitti ve mes'elenin hükmünü ondan sordu" sözünde oldugu açiktir. Bunun birer rivayeti "Sahâdetler" ve "Nikâh"ta da gelecektir. Bundan, temiz insanin töhmetli durumlardan çekinmesi vâcib oldugu, ilme hirsli olmak ve Allah'a yaklastirici olan nev'inin tercîh edilmesi, emzirici kadinin köle de olsa tek basina sahadetinin bâzi hâllerde caiz olabilecegi gibi hükümler alinmistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/246-247.

[55] Umer'in ürkmesi -diger rivayetlerde beyân edildigi üzere-, o siralarda Gassânîler'in Medîne'ye hücuma hazirlandiklari insanlarin agizlarinda yaygin bulundugundan dolayi idi. Ensârî arkadasi telâs ile kapiya gelince, birdenbire Gassânîler'in ansizin hücumlarina ugramis olduklarini sanmisti.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/247.

[56] Meydana gelen ve Umer'i bu kadar alâkadar eden mühim is, Peygamber'in zevceleri hakkinda bir ay müddetle îlâ (yânî bir ay müddetle görüsmemeye yemîn) etmesi ve bu îlâ'nin sahâbîler arasinda bosama zannedilmis olmasi idi. Hz. Umer, kizi Hafsa dolayisiyle bu isin evveliyyâtina vâkif oldugu için, buradaki metinden hâriç olarak kavs içine alinan "Ben zâten..." sözünü söylemisti, îlâ müddetinin sonunda el-Ahzâb: 28-29. âyetleri nazil olarak, zevcelerin hepsi Allah, Rasûl, âhiret yurdu ile dünyâ hayât ve zîneti ve Rasûl'den ayrilma arasinda muhayyer kilinmislar, ve hepsi birinci sikki ihtiyar etmislerdir.
Bu hadîsten: ilim aramaya hirs göstermek, ilim talibinin kendi maiseti ve ilim aramaya yardim görebilecegi hususlara bakip düsünmesi, vâhid haberinin kabulü, ve sahâbîlerin mürselleriyle amel etmenin cevazi, sahâbîlerin Peygamber'den isittiklerini birbirlerine haber verir ve "Rasûlullah söyle buyurdu" diyerek, bunu müsned gibi yapar olduklari, çünkü içlerinde yalanci ve güvenilir olmayan bir kimse bulunmadigi; izin istemek için kapiya vurup tiklatmanin cevazi; babalarin kizlari yanina kocalarindan izin istemeden girmeleri ve kocalariyle zevciyyet isleri hakkinda teftîs ve arastirma yapmalarinin cevazi; ve ilim elde etmek için arkadaslariyle nevbetlesmenin ve bununla mesgul olmanin cevazi gibi hükümler alinmistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/248.

[57] Yânî onu sen ve baskasi tutup almazsa, onu kurt yer demektir. Bu ifâde, deve hâriç, davar kismini tutup muhafaza etmeye bir izindir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/249.

[58] Bu zât, Kisrâ'ya sefîr olarak gönderilen Abdullah ibn Huzâfe es-Sehmî el-Muhâcirî'dir. Müslim'in rivayetine göre bu Abdullah, babasindan baska bir babaya nisbet edilir ve biriyle kavga ettikçe "fulânin oglu" diye ayiblanirdi. Annesi böyle bir suâl sorulduguna isitince: Senden daha fena evlâd görmedim. Ananin câhiliyyet günlerinde kadinlarin irtikâb ettigi seylerden birini irtikâb etmedigini nereden biliyordun? Ya anani, âlem nazarinda rüsvây edeydin iyi mi olurdu? diye azarlamis. O da cevaben: Vallahi eger beni bir zencî köleye ilhak etmis olaydi, onu baba kabul eder, Kureysli olmak da'vâsindan vazgeçerdim, demistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/250.

[59] Buradaki her üç hadîsin basliga delâletleri gizli degildir.

[60] Hadîsin basliga uygunlugu açiktir. Müslim'deki rivayette Rasûlullah bu hitabesinde: "Her kim bana bir sey sorarsa muhakkak haber verecegim, babasinin kim oldugunu sorsa bile" buyurmus. Abdullah ibn Huzâfe ile Sa'd ibn Salim bunun üzerine ayaga kalkip, babalarinin kim oldugunu sormuslardir... Bu sirada Rasûlullah'tan daha baskalari da bir takim sorular sorup cevâblarini almislardir. Taberî rivayetinde: Umer kalkip Rasülullah'a dogru gitti. Mübarek ayagini öptü ve: "Biz câhiliyyetten kurtulali çok olmadi, bizi afvet, Allah seni afvetsin" dedi, denilip Umer'in Peygamber'in öfkesini yatistirincaya kadar çalistigi haber verilmistir.
Umer'in bu sözleri son derece câmiali, vecîz ve kesin bir düstûr seklinde Islâm îmâninin ikraridir.
Bu hadîsi Ahmed Naîm söyle de terceme etmistir: "Allah'in Rabb'imiz olduguna, Islâm'in dînimiz olduguna, Muhammed'in Peygamber olduguna râzî olduk, dedi. Bunun

üzerine öfkesi geçip sükût buyurdu" (Tecrîd Ter., I, 80. hasiye).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/251.

[61] Bâb ismindeki birinci ta'lîk, "Kitâbu's-Sehâdât"ta tamâmini vaslettigi hadîsin bir parçasidir. Yalan sözden sakinma el-Hacc: 22/30. âyette, Ibn Umer'den yapilan ta'lîk ise Veda hacci hutbesi hadîsinin'son parçasidir.
Bâb isminin birinci kismi, ögretme ve ta'lîm sirasinda bâzi sözlerin iyice anlasilmasi için tekrar tekrar söylenmesini ifâde ediyor.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/251.

[62] "Bir kavmin yanina geldigi zaman" ifâdesinde "zaman" sözünün zahiri umûm için demektir. Lâkin burada bâzi vakitler ma'nâsindadir. Yânî topluluk kalabalik oldugu zaman, Peygamber yanlarina geldiginde, toplulugun üç tarafina ayri ayri selâm verirdi, demek olabilir; yâhud da isti'zân selâmi olabilir. Sarihler baska tevcihlerde de bulunmuslardir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/252.

[63] Hadîsin bir rivayeti ayniyle bu isnâdla "ilim Kitabi", "ilimde ses yükseltme bâbi"nda geçmisti. Ancak orada Ebu'n-Nu'mân'dan; o da Ebû Avâne'den.. senediyle sevk etmisti. Burada ise; Müsedded'den; o da Ebû Avâne'den seklindedir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/252.

[64] Sondaki bu sözler, hadîsin râvîsi, tabiî büyüklerinden Âmir es-Sa'bî'nin sözüdür. Bunu kendisine böyle bir mes'eleye dâir suâl soran bir Horâsânli'ya söylemistir. Bununla ögretme ücreti istemeyip, sâdece ögretme ve teblîg etme sevabini ifâde etmis oluyor.
Hadîsin bâb ismine mutabakati, köleler hakkinda hadîsin nassi ile, hürr olan aile ferdleri hakkinda kiyâs iledir. Çünkü hürr olan aile ferdlerine Allah'in farzlarini ve Rasûl'ünün sünnetlerini ögretmege olan i'tinâ, kölelere ögretmekteki i'tinâdan daha kuvvetlidir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/253.

[65] Hadîsin basliga uygunlugu açiktir. Bununla kadinlara va'z vermenin, onlara âhireti ve islâm hükümlerini hatirlatmanin, sadaka vermeye tesvîk etmenin müstehâbligi sabit oluyor. Peygamber'e ve ailesine sadakanin haram oldugu ma'lûmdur. Bu sadakalar, münâsib yerlere sarfedilmek üzere toplanirdi.
Hadîsin sonundaki ifâde Buhârî'nin ta'lîkidir. Çünkü Ismâîl ibn Uleyye, Buhârî'nin dogum yili olan 194 yilinda vefat etmistir. Buhârî bu ta'lîkle Ismail'in Eyyûb'dan: onun da Atâ'dan; onun da îbn Abbâs'tan rivayet ettigini göstermek istedi. Bir de burada kesin olarak Ibn Abbâs, Peygamber üzerine sehâdet etmistir. Binâenaleyh sehâdet lâfzi, yalniz Ibn Abbâs'in kelâmindan oldugu da gösterilmistir. Sonra Buhârî, bu ta'lîki, "Kitâbu'z-Zekât"ta da Mümil ibn Hisâm'dan; o da Ismail'den olmak üzere mevsûlen tahrîc etmistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/254-255.

[66] Bir rivayette "Kultu = Dedim", bir yerinde "Kaale = Dedi"; burada da "Kîle = Denildi" tarzinda gelmistir. Bu suâli soranin Ebû Hureyre oldugu hadîsin devamindan açik olarak anlasilmaktadir. "Kile" ve "Kaale" rivayetleri tashîf gibi görünüyor. Sîn ve noktali ha ile Musahhaf Hadîs, kelimelerindeki bâzi harflerin noktalarini degistirmek suretiyle yanlis rivayet edilen hadîsdir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/255.

[67] La ilahe ille'llâh tan sonra Muhammed Rasûlullah sözü vardir. Bunlar birbirini tamâmlar ve ikisi asla ayrilmazlar.
Peygamber'in sefâatindan faydalanmayacak ferd yoktur. Peygamberimiz bütün insanligin dehset yerinden rahat bulmasi için umûmî bir sefaatçi oldugu gibi, bâzi kâfirlerin azablarinin hafifletilmesi, cezaya hakk kazanan bâzi mü'minlerin cehennemden kurtulmasi, cehenneme girmis mü'minlerin kurtulmasi, bâzi mü'minlerin hesâbsiz, azâbsiz cennete girmesi, keza cennete giren mü'minlerin derecelerinin yükselmesi için çesit çesit sefaatleri vardir. Bu sefaatler içinden en ziyâde faydalanacaklarin muhlis mü'minler oldugunda sübhe yoktur.
Hadîsten: Ilim ve hayra hirsli olmak, çünkü hirsli kisiyi bu hirsi, gizli mes'eleleri ve ince ma'nâlan arastirmaya ulastirir; âlimin ögrencisini iyi düsünüp, onun ilim içtihadinda daha arastirici olmasi için, onu buna tenbîh etmesi; âlimin kendisine soruluncaya kadar ilimden sükût etmesi ilmi gizlemek gibi olmayacagi; Ebû Hureyre'nin hadîs ve ilim ögrenmekteki hirsi ve fazîleti; hitâb sirasinda künyenin cevazi gibi hükümler alinmistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/255-256.

[68] Buhari bu isnâdla Umer ibn Abdilazîz'in bu eserini "Âlimlerin göçüp gitmesi" sözüne kadar mevsûl olarak rivayet ettigine isaret etmistir. "Zehâbe'l-ulemâ" sözünden sonrasinin Umer ibn Abdilazîz'in kelâmindan olmasi, velâkin bu rivayete girmemis bulunmasi da muhtemildir; onun kelâmindan olmamasi da muhtemildir. Bu ikinci ihtimâl daha zahir olandir. Ebû Nuaym da el-Mustahrac'da bunu tasrîh etmistir. Böyle oldugu takdirde bu söz Buhârî'nin kelâmindan olur ki, onu Umer ibn Abdilazîz'in sözü bittikten sonra, onun arkasindan getirmis-tir(Aynî).
Ebû Nuaym Târîhu Isbahân'da bu kissayi su lâfizla rivayet etmistir "Umer ibn Abdilazîz -Allah ondan râzî olsun- bütün memleketlere 'Rasûlullah(S)'in hadîsine bakiniz ve onu toplayiniz!' diye yazdi".
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/256.

[69] "Bunun ma'nâsi sudur: Allah, ilmi kendilerine ihsan ettikten sonra kullarindan çekip çikarmaz. Onlara kendisini bilmege ve seriatini yaymaga götürücü olan ilim hususunda hibe ettigi seyleri geriye almaz. Lâkin Allah'in ilmi çekip almasi, âlimlerin ögretim yapmayarak kendi ilimlerini zayi' etmeleri suretiyle olur, nihayet geçen âlimlere halef olacak hiçbir âlim bulunmaz, iste Peygamber böylece bütün hayirlarin kabz olunacagini haber vermistir"(Ibn Battal).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/257.

[70] Bu kisim, râvînin Buhari üzerine yaptigi ziyâdelerdendir. Bu kabîl ziyâdeler çok azdir. Kuteybe rivayeti olan bu ziyâdeyi Imâm Müslim, Sahihinde tahrîc etmistir (ibn Hacer).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/257.

[71] Yânî Su'be bu hadîsi Abdurrahmân'dan, biri Ebû Saîd'e, digeri de Ebû Hureyre'ye ulasan iki senedle rivayet etmis oluyor. Ebû Hureyre hadîsinde "Bulûg yasina varmis üç çocuk" diye mukayyed olarak gelmis bir ziyâde vardir.
Hadîsler, basliktaki sorunun müsbet cevâbini teskîl etmislerdir. Bundan kadinlarin dîn islerini sormalari ve bu hususta ve ihtiyâçlari olan diger hususlarda erkeklerle konusmalari cevazi alinmistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/258.

[72] "Arz"dan maksad, amelleri tartilmak üzere insanlarin mîzâna, yâhud amellerin sahihlerine arz olunmasidir ki, arz günündeki hesâb, ashâbu'l-yemîn (yânî sagcilar) denilen mes'ûdlar hakkinda pek kolay geçecegi, Kur'ân'in nassi ile bilinmistir. Bu sagcilar muhasebeye ma'rûz kaldiklari gün, gufran ile müjdelenmis ve amellerinin kendilerine arzinda taksîrâtlariyle beraber nail olduklari büyük ni'metlere muttali' olacaklardir. Magfiret müjdesine bitisik olmayan muhasebe ise agirdir. Hasenattan zannolunan nice amellerin kabul edilmedigi, hesâb münâkasasi esnasinda tebeyyün edeceginden, bu münâkasa azaba götürücü yâhud basa bas selâmete erisilse de,

münâkasanin kendisi azâb olmus olur (Tecrîd Ter., I, 85).
"Iyi bil ki Peygamber(S) burada muhasebenin iki nevi' olduguna isaret etti. Biri lugavî muhasebe ki, bu Kur'ân'da hisâben yesîren (= kolay muhasebe) diye vasiflandirilandir, ikincisi örfî olandir. O da münâkasadan ibarettir. Peygamber'in bu kelâminda murâd edilen, iste bu münâkasa ma'nâsma olan muhasebedir.
Sonra sunu da bil ki, Peygamber (S) bu hadîste bizleri fikih usûlü bahislerinden büyük bir bahse irsâd etmistir. O da Kitâb ve sünnetten muhtelif görünen iki sey arasini birlestirme yoludur" (Sah Veliyullah Dihlevî, Serhu Tercâmi Ebvâbi Sahîhi'l-Buhârî, s. 15).
Bu hadîsten: Âise'nin fazileti, ögrenmege ve tahkîka olan hirsi, Rasûlullah'in kendisine tekrar tekrar müracaat edilmesinden sikilmaz oldugu; hesaba çekilmenin ve günâhlarin arz edilip gösterilmesinin isbâti; kiyamet günü azabin isbâti; münazara etmenin, sünnet ile Kitâb'i mukaabele etmenin cevazi; hesaba çekilmede insanlarin farkli oluslari gibi hükümler alinmistir (Aynî).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/259.
[73]
Bu ta'lîki müellif Buhârî, "Kitâbu'l-Hacc'in "Minâ günlerinde hutbe bâbi"nda Ibn Abbâs'tan olmak üzere mevsûlen rivayet etmistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/259.
[74]
Bu Amr ibn Saîd ibni'1-Âs, Umeyye ogullari hanedanindan ve vâlîlerindendir. Yezîd ile Mervân ve Abdülmelik'in günlerinde Abdullah ibn Zubeyr (R) hazretlerine karsi ordular techîz ve sevk etmis, nihayet halîfelik sevdasina düstügü için Abdülmelik ile harb de yapmis ve onun tarafindan sulh ve emândan sonra aldatilarak öldürülmüstür. Mekke haremine karsi ordu sevk edilmemesi hakkinda Ebû Surayh(R)'in nasihatine mukaabil, ona ilim taslayarak verdigi cevâb da mugalatadir. Ibn Zubeyr hazretleri, Amr'in hizmet ettigi kimselerden evvel Sam'dan mâada bütün Islâm beldelerinden bey'at almis olup, sahâbî oglu sahâbî olmak dolayisiyle halifelige de onlardan daha hakli idi. Böyle iken onu âsî, kaatil ve hirsiz menzilesinde tutup Harem'in hürmetini parçalamaga kalkismasi; cinsiyyet ve kavmiyyet asabiyyetine tâbi' olmaktan baska seye hami olunamaz (Ahmed Naîm, I, 86-87).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/260-261.
[75]
Bu babin Ilim Kitâbi'yla ilgisi, Sâri'in, ilmin ifâde edilmesi ve yayilmasini istemis olmasi yönündendir.
"Rasûlullah dogru söyledi" sözü, emrettigi sey aynen vâki' oldu ma'nâsinadir. Bu tarz ifâde onlarin kullanislarindan gelmistir. Buna göre zahir olan, bu ifâde hadîsin tetimmesine isarettir ki, o da *"Benden kendisine teblig ulastirilanlarin bâzisi bizzat isitenden daha iyi belleyicidir"* sözüdür (Dihlevî, Serhu Terâcim, s. 15).
Bu hadîslerden su hükümler alinmistir: Ebû Surayh'in: "Ey Emîr, bana izin ver" kavlinde, inkâr hususunda güzel bir incelik vardir; bilhassa meliklerin maksadlarina muhalif hususlari redd hususunda. Çünkü onlara nâzik davranmak kalblerini daha iyi da'vet edici olur. Ebû Surayh'in, dînini teblig ve nesir hususunda Allah'in âlimlerden aldigi taahhüde vefakârligi ve yerine getirmesi..., *"Bu hutbede sâhid olan burada hâzir bulunmayanlara teblig etsin"* kavlinde ilmin nakli, sünnetlerin ve hükümlerin yayilmasi hususlarina apaçik delâlet vardir. Hadîs Allah'in Mekke'yi haram kilmasina apaçik delâlet etmektedir. Valilere, me'mûriyet sahiblerine nasihat etmek, onlari aldatmamak, onlara karsi kaba söz söylememek, sözde te'kîd yapmak, konusmada maksaddan önce hamd etmek, haram ve halâl kilmanin Allah katindan oldugu, bunda beser için hiçbir giris bulunmadigi gibi... (Aynî).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/261.
[76]
Sunu bil ki Peygamber üzerine her ne kadar sahâbîler tarafindan yalan söylenmemis ise de, çok rivayet etmekte bu kabilden bir seyin vâki' olmasi zanni vardir. Hâlbuki bir seyin kendinden sakinmak vâcib olunca, onun zannindan da sakinmak lâzimdir. Sahâbîlerin çok hadîs rivayet edenleri ezberlemeyi ve zabti iyi baglayan, yalana düsmekten emîn kilinan kimselerdi. Bu sifatlariyle onlar ilmi nesretmeyi ve sayi' kilmayi kasdettiler. Böylece onlar bu güzel niyetlerine mukaabil en güzel mükâfat ile mükâfatlandirilmislardir. Az hadîs rivayet edenleri de yine güzel niyetlerine mukaabil en güzel mükâfat ile mükâfatlandirilmislardir. *"Herkesin yüzünü kendine döndürücü oldugu bir yönetici vardir"* (el-Bakara: 2/148-Sâh Veliyyullah, s. 16).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/262.
[77]
Dînen nehyedilen, "Ebu'l-Kaasim Muhammed" suretiyle isim ve künyenin bir sahista toplanmasidir. Nitekim bunu tasrîh eden rivayet de vardir. Bu nehyin neshine kaail olanlar oldugu gibi, Peygamber'in hayâtina maksûr olduguna kaail olanlar da vardir. Nitekim Imâm Alî, oglu Muhammed ibnu'l-Hanefiyye ile Muhammed ibn Ebî Bekr ve Muhammed ibn Talha ibn Ubeydillah'in künyeleri Ebu'l-Kaasim idi.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/263.
[78]
Bu hadîs daha bir kaç lâfizla da gelmistir ki, hepsi de sahihtir:"= Her kim beni ru'yâda görürse hakki görmüs olur"; yânî gördügü hulüm demetleri kabilinden degildir; beni görmüstür. " = Uyaniklikta da beni görecektir"; " = Beni uyanik hâlde görmüs gibidir". Bu sekil lâfizlarin hepsi bir ma'nâyadir. Hepsinden anlasilan ma'nâ, Peygamber'imizi ru'yâda görmenin hakk ve sâdik ru'yâ olmasidir. Bunun ta'lîki de, metindeki lâfiz ile geldigi gibi "= Zîrâ seytânin kendisini bana benzetmesi olamaz" lâfzi ile de gelmistir ki, yine ayni ma'nâdir.
Son hükmün ru'yâ ile münâsebet ciheti, Peygamber'imizi ru'yâda görmemis kimsenin gördüm demesi, kendisini bu vaîdin hükmüne girdirecegini anlatir.
Bu hadîslerden özetle su hükümler alinmistir: Peygamber üzerine yalan söyleme harâmliginin azameti; bunun baskalari üzerine söylenen yalandan çok daha büyük bir günâh oldugu; bunun failinin Peygamber'den halâllik istemekten baska keffâret yapamayacagi; Peygamber üzerine yalan söyleme ile hükümlerden, tergîb ve terhîb gibi seylerden olanlar arasinda fark bulunmadigi, bunlarin hepsinin müslümânlarin icmâi ile büyük günâhlarin en büyükleri nev'inden haram olduklari; bir hadîsin uydurma oldugunu bildigi veya zannettigi hâlde râvîlerinin hâllerini ve za'fini beyân etmeksizin rivayet eden kimselerin de bu tehdide girecegi, istikbâlde bir takim hadîs uydurucularinin meydana çikacaklari... (Aynî).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/263-264.
[79]
Hakkinda ihtilâf edilen hükümlerde Buhârî'nin yolu, o hususlarda kesin bir hüküm söylemeyip, sâdece ihtimâl üzere îrâd eylemektir, iste bu bâb ismi de bu nevi'dendir. Çünkü selef bu hususta amel ve terk yönünden ihtilâf etmislerdir. Her ne kadar sonradan is istikrar bulup yazmanin cevazina, hattâ müstehâbligina icmâ' hâsil olmussa da. Hattâ ilmi teblîg etmek kendisine vâcib olanlardan unutma endîsesi bulunanlara yazmanin vücûbu bile uzak olmaz (Askalânî).
"Müellifin maksadi sudur: Hadîs yazmak her ne kadar Peygamber zamaninda, hadîslerin Kur'ân'la karismamasi için yâhud insanlarin ezberlemekleri ziyâde yaziya dayanmamalari için men' edilmis ise de, sonradan hadîsleri tedvîn ve te'lîf etmek sayi' olmustur. Hadîste buna âid bir asi vardir. Abdullah ibn Amr ibn As gibi bâzi sahâbîlerin yazma kissalari ise, bu hadîs yazma lehine bir takim deliller ve sâhidlerdir" (Sah Veliyyullah).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/264-265.
[80]
Alî'nin bu hadîsinden bir takim hükümler alinmistir: ibn Battal söyle dedi: Bunda Sia'nin bid'atini, Alî'nin Peygamber'in vasîsi oldugu ve Rasûlullah tarafindan ona tahsîs edilmis ondan baskasinin bilmedigi ilim bulundugunu iddia edenlerin iddialarini kesip atan delil vardir. Çünkü Alî kendi yaninda, insanlarin yaninda yazili bulunan Allah Kitâbi'ndan baska bir yazi bulunmadigini bildirmis ve kendi nefsine, baskalarina mümkün olanin gayri bir sey tahsîs etmemistir.
Bunda âlimin Kur'ân'dan kendi anlayisiyle seriat asillarina uygun olmak sartiyle, müfessirlerden nakledilmis olmayan anlayis çikarabilecegine irsâd vardir. Mâlik, Safiî ve Ahmed bununla müslimin kâfir mukaabilinde kisas olarak öldürülmeyecegine hüccet getirmislerdir, imâmdan kendisine has olan islerden sormanin cevazi... (Aynî).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/265.
[81]
Buhârî, aradaki râvîler hep böyle "katli yâhud fîli" tarzinda sekk üzere rivayet etmis olduklarim söylüyor. Bâzilari yine sekk üzere "fîl yâhud katil" diye rivayet

etmislerdir. Bir rivayette de cezm üzere yalniz "fîl" denilmistir ki, zevke en mülayim geleni de budur.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/266.

[82] Fetih gününde Hâlid ibn Velîd'in Handeme'de müsriklerle zarurî olarak vâki" olan müsademesi ile kani heder edilmis birkaç müsrikin, Peygamber'in emriyle öldürülmüs olduguna îmâ ediliyor.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/266.

[83] Talebden sonraki istisna, ya o ânda buna dâir vahy geldigine, ya geçen bir vahyde istisnanin beyân ve tebligi talebe ta'lîk buyurulduguna, yâhud da böyle bir vahy yoksa, Peygamber'in Allah tarafindan me'mûr buyuruldugu hususlarin tafsillerinde içtihada me'zûn olduguna delildir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/266.

[84] Sarihler bu hadîs hakkinda genisçe tevcihler, açiklamalar yapmislar, Siîler'in bu hadîse tutunarak Umer aleyhine ileri sürdükleri iddialara mufassal cevâblar vermislerdir. Ahmed Naîm de Tecrîd Tercemesi'nde (I, 91-94) bu mes'ele üzerinde tatmin edici bir sekilde durmustur. Ahmed Naîm merhumun bu güzel îzâh ve cevâblarim isaret ettigimiz yerden okumalarini okuyucularimiza salik verip, Sah Veliyyullah Dihlevî'nin bu husustaki kisa açiklamasini terceme ederek buraya aliyorum:
"Iyi bil ki, ibn Abbâs'in bu "Âh ne büyük musibet!..." sözleri ayaklarin kayacagi bir yerdir. Nice büyük zâtlar burada sürçmüsler, nice anlayislar burada haktan sapmislardir. Ben bu hadîsin, yânî Peygamber'in yazma emrinin bütün tarîklerini teker teker arastirdiktan sonra su hakikate ulastim:
"ibn Abbâs'in "Âh ne büyük musibet..." sözü ancak, onun diger sübheleri gibi bir sübhe yoluyla meydana gelmistir. Sahîh rivayetlerde sabit olmustur ki Ebû Bekr, Alî ve digerleri gibi büyük sahâbîler, Rasûlullah'in bunu söyledigi sirada hâzir bulunuyorlardi; onlar Peygamber'in bu yazma emrinden maksadinin ancak Kur'ân'da gelenleri te'kîd ve tevsikten baska bir sey olmadigini anlamislardi. Sayet maksadi diger bir sey olmus olsaydi, bunu onlara ikinci ve üçüncü defa emrederdi. Çünkü Peygamber, bundan sonra daha günlerce ayik olarak yasadi.
"Bununla beraber Peygamber'in Alî'ye kâgid ve yazi âleti getirmekle emrettigi, Alî'nin de yanindan gitmesini müteâkib, Peygamber'in geçmesinden endîse edip: "Yâ Rasûlallah, ben isitirim ve bellerim, dedigi; bunun üzerine Peygamber'in ona sadaka hükümlerini, kâfirlerin Arab Yarimadasindan çikarilmasi, elçi hey'etlerine kendisinin muamelesi gibi iyi muamele edilmesi; Ensâr'a hayirla vasiyyet ve bundan evvel çogunu beyân ettigi diger seyleri beyân eylemis oldugu da rivayet edilmistir.
"Artik bunlardan sonra Ibn Abbâs (R)'in sübhesine tutunmaya ve sahâbîlerin en hayirlilari hakkinda söylenegelenleri söylemege hiçbir mecal kalmamistir. Çünkü ibn Abbâs o zaman bulûga yaklasmis, taze bir oglandi. I'tibâr ise böyle bir çocugun anlayisina degil, büyük sahâbîlerin anladigi seyedir. Allah hepsinden râzî olsun (Serhu Terâcimi Sahîhi'l-Buhâri, s.17)
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/267-268.

[85] Peygamber'imizin ru'yâda görüp de haber verdigi fitnelerle ni'metler, Allah'in bildirmesi, yânî vahy yoluyla kendisine bildirilen seylerdendir. Peygamberin ru'yâlari da vahydir. Hz. Âise'nin haber verdigi üzere, vahyin baslangici ru'yâ olmustur.
Bu hadîsde Peygamber'in nice mu'cizeleri apaçiktir. Peygamber'imiz ümmetinin kendinden sonra hem yakalanacaklari fitneler ve musîbetleri, hem de nail olacaklari hudûdsuz ni'met ve rahmet hazînelerini haber verdigi gibi, "Kâsiyât, Âriyât" zümresinden, yâhud müstetire olmakla beraber libâsta israf ve tebzîr edecek nice kadinlarin zuhur edecegini de haber veriyor. Mü'minlerin annelerini uyandirmayi emretmesi de, kendilerine va'z etmek, sadakalari çogaltmak ile israfi terketmeyi tesvîk eylemek, Peygamber'in zevceleri olduklarina aldanarak ibâdet ve tâatten gaflet caiz olamayacagini bildirmek içindir. Dünyâdaki israfçi kâsiyât = giyiniklerin âhirette âriyât = çiplaklar olmalari, hasenattan çiplak olduklari içindir de denilmistir. Bunun daha baska tefsirleri de yapilmistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/269.

[86] Câbir'in rivayetinde tasrîh edildigine göre, Rasûlullah bunu söyledikten sonra bir ay daha yasamistir.
Hizir'in vefat etmis olduguna kaail olanlar bu hadîs ile istidlal ederler. Muhalif görüs sahiblerine göre ise bu hadîsin, Îsâ, Hizir, melekler ve Iblîs'e sümulü yoktur. "Yeryüzünde olanlar"dan maksad Muhammed ümmetidir ki, bunlardan kimi icabet ümmeti, kimi da'vet ümmeti oldugundan, o zamanki müslümânlar ile kâfirler bunda dâhildirler. Demin saydiklarimiz ise ümmetten sayilmis degillerdir. Tâ altinci, yedinci hicret asirlarinda bile Peygamber'in sahâbîligi iddiasinda bulunan Reten Hindî, Ma'mer ibnu Burayk, Ma'mer Magribî ve benzerleri uzun ömürlülerin yalanciliklarina bu hadîs ile ihticâc edilmistir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/269-270.

[87] Uzanip uyuduktan sonra abdest almadan namaz kilabilmek Peygamberlik husûsiyetlerindendir. Peygamberlerin gözleri uyusa da kalbleri uyumaz. Gece namazi bu rivayete göre, son iki rek'at sabah namazinin sünnetine ayrildiktan sonra vitir namâziyle beraber dokuz rek'attan ibaret olmus oluyor. Toplami onbir rek'attir.'..
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/270.

[88] Ebû Hureyre'nin delîl getirdigi iki âyet, metindeki iki âyet olabilecegi gibi, bunlar bir sûredeki âyettir, ikincisi ile de su âyet kasdedilmistir, denilmistir: *"Allah bir zaman kendilerine Kitâb verilenlerden onu behemahal insanlara açiklayip anlatacaksiniz, onu gizlemeyeceksiniz diye te'mînât almisti. Onlar iste o sözü sirtlarinin arkasina attilar. Onun mukaabilinde az bir menfaati satin aldilar. Müsteri olduklari o sey ne kötüdür"* (Âli Imrân: 3/187).
Ebû Hureyre bu âyetlere bakarak ilmi ketm edip gizlemeyi haram bildigi için, mümkün oldugu kadar bildiklerini nesre çalismis ve bu yüzden mesmûâti çok oldugu gibi, merviyyâti da herkesten ziyâde olmustur.
Buhârî'nin Târîh'deki rivayetine göre, Ebû Hureyre bir kerre on dâneden çok, büyük sahâbînin toplu oldugu bir mecliste bulunmus da, onlarin bilmedikleri bâzi hadîsler rivâyat etmis. Onlar birbirlerinden tahkik edip, bunlarin sahîhligine kaani' olmuslar. O mecliste bu hâl birkaç kerre tekerrür edince bâzi kimseler: Muhacirler ile.Ensâr, Ebû Hureyre gibi hadîs rivâyet edemesinler, bu nasil olur? demisler. Bunlara cevaben Ebû Hureyre metindeki bu sözleri söylemis oluyor (Ibn Hacer).
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/271.

[89] Ebû Hureyre'nin nesrettigi ilim, rivayet ettigi hadîslerdeki ilimdir. Nesretmedigi ilim için bâzilari ileride ümmetin basina gelecek fitnelere, musibetlere, kiyametten evvel Ümmetin basina gelecek hâllere âid ilim idi demislerdir. Peygamber'in vefatindan sonra yakin istikbâlde Usmân'in, Hüseyn'in sehâdetleri ve digerleri gibi meydana gelecek elemli vak'alar ve sahislari siyâset kaynasmalari içinde ferman dinleyecek ve hakka samimiyetle kulak verecek hâlde olmayanlara karsi bildigini söylemek, tarafsiz ve fitneden uzak bir zât için hakîkaten tehlikeli idi.
Bâzilari da suhûd ve irfan sahiblerine hass olup, serîat ilminin neticesi ve Rasûlullah'a mahabbet ve güzel mutâbaatin büyük meyvesi olan ve digerlerinin idrâkinden masun kalan esrar ilmidir, derler. Allah murâdini en iyi bilendir.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/272.

[90] *"Benden sonra kâfirlere dönmeyiniz..."* sözünün ma'nâsi "Kâfirlerin hasletleri üzere olmayiniz" demek olabilir. Bu takdirde *"Birbirinin boynunu vuran...."* ibaresi ona bir tefsîr ve beyân olur. Bu sözden murâd "Irtidâd etmeyiniz" demek de olabilir. Bu takdirde ise, "Birbirinin boynunu vuran" sözünün ma'nâsi, "Irtidâdiniz ve bu sifatinizla Câhiliyyet ve küfür günlerindeki gibi olursunuz" demek olur.
Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/273.

[91] Kissanin buraya âid kismi Kur'ân-i Kerim'de tafsil edilmektedir:(el-Kehf: 18/60-82.)

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/275.

[92] Istedikleri bu idi. Çünkü Hizir ile baligin dirilip kaçtigi yerde bulusacaklardi.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/275.

[93] Hizir aleyhi's-selâm bundan sonra Musa'nin sabredemeyip muhalefet ettigi üç hâdisenin iç yüzünü ona açikladi ve Musa'dan ayrildi. Buna âid en kesin bilgileri el-Kehf: 18/60-82. âyetlerden okumalidir. Peygamber'in izhâr eyledigi temennî, hakîkaten her mü'minin derin bir istiyakla istirak edecegi bir ilim ve hikmet temennîsidir.

Bu hadîs ile âyetlerden ilim tahsîli için uzak mesafelere kadar sefer etmenin faziletine istidlal edilmistir. Musa'nin bu sünnetine uyarak sahabe, tâbiûn ve tâbiûnun tâbi'leri ile onlardan sonra gelen âlimlerden birçoklari dîn ilimlerini toplayip diyar diyar dolasmislardir. Musa'nin bu sefere çikis sebebini, ilim arastiriciliginin faziletini ve gerçek âlimin ta'rîfini anlatan bir rivayet sudur:

"Musa Peygamber Rabb'ina suâl edip:

- Yâ Rabb! Kullarinin sana en sevgilisi hangisidir? demis.

- Beni zikreden ve unutmayandir, buyurulmus.

- En hâkim kulun hangisidir? demis.

- Hakk ile hükmeden ve hevâsina uymayandir, buyurulmus.

- En âlim kulun kim? demis.

- Belki bir kelimeye rastgelirim de hidâyete delâlet eder veya bir felâketten kurtarir diye insanlarin ilmini tetebbu' ile arastirip kendi ilmine ekleyendir, buyurulmus.

Bunun üzerine Musa:

- Yâ Rabb, kullarindan benden daha âlimi varsa bana göster, demis.

- Var, buyurulmus.

- O hâlde onu nerede arayayim? demis.

- Iki denizin birlestigi yerde, kayanin yaninda baligi kaybedecegin yerde..." diye ta'rîf buyurulmus (Hakk Dîni, IV, 3256-3257).

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/276.

[94] Sözün zahirine göre bu "kaale(= râvî der ki)"den sonrasini söyleyen, Ebû Musa (R)'dir. Ondan rivayet edenlerin biri olmasi da muhtemildir. Bunu söyleyen Ebû Musa'dan baskasi ise, bu söz haberin arasina katilmis bir söz olur ki, buna "mudrec kelâm" denir.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/277.

[95] Bu hadîsten: Amellerin ancak iyi niyetlerle hesâb edilecegi, ibâdette Ihlasin sart oldugu; mücâhidler hakkinda gelmis olan fazîletin ancak "Allahin Kelimesini en yüksek kilmak için" mukaatele edenlere hass olacagi; Peygamber'e fasâhat ve câmiali sözler söyleme kaabiliyeti verildigi, çünkü soran kimseyi onun lâfziyle degil de, sorusunun ma'nâsmi toplayici bir cevâb ile cevâblayip: *"Kim Allah'in Kelimesi en yüksek olsun diye kital yaparsa, iste onunki Allah yolundadir"* buyurdugu gibi hükümler alinmistir (Aynî).

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/277.

[96] Bu hadîs ayni sahâbîden, küçük lâfiz farkiyle Kitâbu'1-Ilm, 23. bâb'da geçmisti.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/278.

[97] "Ve mâ ûtû" hadîsin râvîlerinden A'mes'in kiraatidir. Mütevâtir ve meshur kiraat ise: "Yemâûtîtum(= Size az bir ilimden baskasi verilmemistir)" okunur.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/279.

[98] Bu hadîs bâzi küçük farklarla, Hacc ve Temenni kitâblarinda da gelecektir.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/279.

[99] Bu hadîs, müellif Buhârî'nin âlî isnâdlarindandir. Zîrâ buna üç râvî ile ulasmistir. Üçüncü râvî sahâbî olan ibn Tufeyl'dir. Müellif burada hadîsin senedini metinden sonraya birakmistir. Bunu ya hadîsin isnâd yoluyla eserin isnâd yolu arasini ayirmak için, yâhud ibnu Harrabûz sebebiyle isnadin za'fini göstermek için, yâhud tefennün yâni' çesit çesit söylemek için, yâhud da bunun da cevazini beyân etmek için böyle yapmistir, ibnu Harrabûz'u ibn Maîn zaîf addetmistir. Müellif Buhârî'de de onun bu hadîsten baska hadîsi yoktur.

Hz. Alî'nin bu sözünün benzerini ibn Mes'ûd (R) da söylemistir ki, bunu imâm Müslim, sahîh bir senedle Sahîh'inin mukaddimesinde söyle tahrîc etmistir: Ve bana Ebu't-Tâhir ile Harmele ibn Yahya tahdîs edip söyle dediler: Bize ibnu Vehb haber verip söyle dedi: Bana Yûnus, ibn Sihâb'dan; o da Ubeydullah ibn Abdillah ibn Utbe'den haber verdi ki, Abdullah ibn Mes'ûd söyle demistir: "Sen akillarinin ermeyecegi bir sözü herhangi bir zümreye (hakîkatte) söyleyici degilsin (yânî söylemis, ma'rifet ve hizmet yapmis degilsin... Çünkü) o söz onlardan kimi üzerinde ancak bir fitne olmustur" (Müslim, el-Câmi'u's-Sahîh, Mukaddime, Bâb: 3.)

Akillar, takatleri derecesinden fazlasini tasiyamazlar. O takatlerin üstüne çikilirsa, hâlde mevcûd olan salâh bile yerini fesada birakir.

Âlimlerin birçogu, anlasilmasi güç ve te'vîli müskil olan sözlerin ve mütesâbihlerin âmmeye söylenmesini hos görmemislerdir.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/280.

[100] Bu hadîslerde muvahhidlere büyük bir müjde vardir. Dogrulukla can ve gönülden sehâdet kelimelerini telâffuz edip söyleyen ve itaat eden kimsenin cehennem atesine haram olacagi müjdesi. Böyle müjdeler Enes'ten ve Ebû Saîd Hudrî'den de rivayet edilmistir. Günâhlari afvolunmamis ma'siyet ehlinin, cehenneme ugradiktan sonra cennete girecegine dâir daha birçok haberler vardir. Haberlerde nesh carî olmayacagindan bu hadîslerin arasini te'lîf etmek gerekir. Iste bunun için buradaki "haram kilma"dan maksad ebedî kilmaktir demislerdir. Bu takdirde sehâdet kelimelerini Allah rizâsi için gönülden söyleyenler ateste ebedî olmazlar demek olur. Daha güzel bir tevcihe göre, kâfirlerin karargâhi olan atesten masun olurlar, demektir. Bu takdire göre âsî mü'minler azab yurduna girseler bile kâfirler gibi orada çok uzun zaman kalmayacaklar demek olur... (Tecrîd Ter., II, 303. 268. hadîs).

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/281-282.

[101] Büyüklere iclâl ve ihtiram ciheti üzere vâki' olacak haya makbuldür. Amma dînî bir isi terke sebeb olacak hayaya, yânî utangaçliga gelince, o kötülenmistir. Ve böylesi dînin tavsiye ettigi haya degildir. O ancak zaîflik, gevseklik ve aczdir.

Mucâhid ibn Cebr'in sözü olan ta'lîki, Ebû Nuaym, el-Hilye'de Alî ibn Medînî'den; o da Ibn Uyeyne'den; o da Mansûr'dan; o da Mucâhid'den tarikiyle Buhârî'nin sartina göre sahîh bir senedle vasl etmistir.

Âise'nin sözü olan ta'lîki da, Ebû Dâvûd, Ubeydullah ibn Muâz'dan, bize babam tahdîs etti, bize Su'be, Ibrahim ibn Muhâcir'den; o da Safiyye bintu Seybe'den; o da Âise'den; söyle dedi... senediyle rivayet etmistir (ibn Hacer, Aynî, Kastallânî).

Bu bâbdaki hadîs ile ilim ögrenmekte ve ögretmekte utanmak olmayacagi sabit olmustur. Keza bu hususta utanip sikilmamanin güzelligi, hadîsin tarîklerinin birinde takarrür eden hükümle sabittir: Mü'minlerin anneleri bu suâlinden dolayi Ümmü Suleym'i ayipladilar da Rasûlullah (S) onlari bundan men' etmistir.

Su hâlde, dînî ve ilmî mes'elelerde utanmanin suâle mâni teskîl etmemesi lâzim gelecegini ögrenmis oluyoruz.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/282.

[102] Bu hadîs küçük lâfiz farklariyle simdiye kadar Kitâbu'l-Ilm'in 3., 5., 14., 50. bâblarinda geçmektedir.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/283.

[103] Mezî ince bir sudur ki, oynasma ve öpme esnasinda önden çikar. Âlime kendisi bir sey sormaktan utanan kimsenin, suâlden dogacak maksadin husulü için, bunu baskasina sordurmasinin caiz oldugu bu hadîsten anlasilmakdir.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/284.

[104] Suâl husûsî, cevâb umûmî olursa, .sorulandan fazlasiyla cevâb vermek caizdir Usûlcülerin: "Cevâbin suâle mutabik olmasi îcâb eder" sözündeki mutâbakaat tan maksad, cevâbda ziyâde olmamasi degildir; ondan murâd, cevâbin sorulan hükmü ifâde edici olmasidir (Kastallânî). Bu son iki babin hadîsleri "Hacc Kitâbi"nda da gelecek ve açiklamalar orada verilecektir.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 1/285.